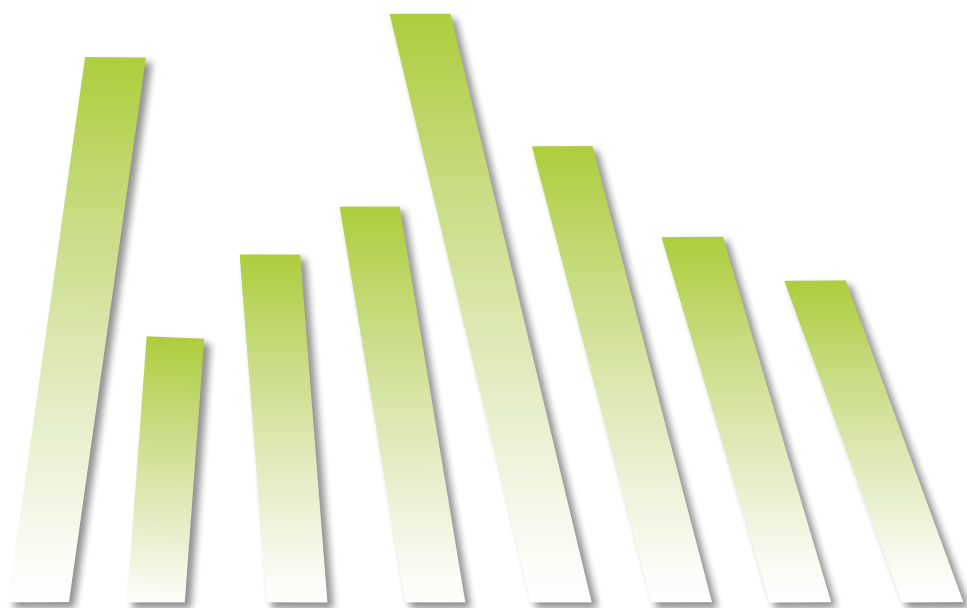

Ostravská univerzita v Ostravě
Fakulta sociálních studií

ZÁVĚREČNÁ VÝZKUMNÁ ZPRÁVA

Jelena Petrucijová (ed.)

Ostrava 2014

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

UNIVERSITAS
OSTRAVENSIS

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ZÁVĚREČNÁ VÝZKUMNÁ ZPRÁVA

projektu

Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity,
Fakulty sociálních studií, č. CZ.1.07/2.3.00/20.0080

Jelena Petrucijová (ed.)

Ostrava 2014

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Číslo operačního programu: CZ.1.07 Název prioritní osy: Terciární vzdělávání, výzkum a vývoj Číslo oblasti podpory: 7.2.3 Číslo výzvy: 20 Název oblasti podpory: Lidské zdroje ve výzkumu a vývoji

Název projektu: Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií Žadatel (předkladatel) – Ostravská univerzita v Ostravě Číslo projektu: CZ.1.07/2.3.00/20.0080

„Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky“

PETRUCIJOVÁ, J. (ed.). **Závěrečná výzkumná zpráva** projektu *Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií* č. CZ.1.07/2.3.00/20.0080.

Tento text, **Závěrečná výzkumná zpráva**, vznikl v rámci projektu **Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií CZ.1.07/2.3.00/20.0080**.

© Jelena Petrucijová, 2014

© Ostravská univerzita v Ostravě, 2014

ISBN 978-80-7464-489-4

OBSAH

ÚVOD	4
1 KLÍČOVÉ AKTIVITY A VÝSTUPY PROJEKTU	6
1.1 KLÍČOVÁ AKTIVITA 01: Podpora a posílení vědeckovýzkumného týmu FSS OU prostřednictvím zapojení zahraničního experta	6
1.2 KLÍČOVÁ AKTIVITA 02: Rozšíření vědeckovýzkumného týmu FSS OU o mladé vědecké pracovníky, studenty doktorandského studia a posílení vědeckovýzkumné základny	19
1.3 KLÍČOVÁ AKTIVITA 03: Zvyšování gramotnosti ve znalosti GIS technologií aplikovaných v sociálních vědách	23
1.4 KLÍČOVÁ AKTIVITA 04: Metodologický blok mezinárodní konferenci Jarní škola sociální práce	24
2 PUBLICITA PROJEKTU	28
3 DÍLČÍ ANALÝZY	30
3.1 Slovo zahraničního experta	30
3.2 Exkluze – problém sociální i metodologický	33
3.3 Komparace sociálně prostorové segregace ve městech Ostrava a Halle (Saale)	37
3.4 Senioři a chudoba	43
3.5 Výzkum způsobů zvládnutí chudoby a ohrožení chudobou domácnostmi rodin s nezletilými dětmi	49
4 STATISTICKÁ BILANCE PROJEKTOVÝCH POŽADAVKŮ A REALIZOVANÝCH VÝSTUPŮ	59

ÚVOD

Jelena PETRUCIJOVÁ

Projekt *Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií CZ.1.07/2.3.00/20.0080*. (<http://fss.osu.cz/>) je tříletý projekt realizovaný na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě v době od 1. června 2011 do 31. května 2014 (tj. 36 měsíců) a spolufinancovaný Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky. Projekt vznikl v rámci výzvy č. 20 Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost, Prioritní osy 2 – Terciární vzdělávání, výzkum a vývoj, Oblasti podpory 2.3 – Lidské zdroje ve výzkumu a vývoji. (<http://www.msmt.cz/file/17231>) Cíl výzvy č. 20 (r. 2010) spočíval v podpoře vytváření kvalitních týmů výzkumu a vývoje s důrazem na internacionalizaci a multidisciplinarnitu a umožňoval zapojení klíčových vědeckých pracovníků ze zahraničí jako prostředek posílení a rozvoje odbornosti týmů. Jednalo se o trvale aktuální úkol zkvalitnění personálního zabezpečení vědy a výzkumu včetně zlepšení odborné přípravy špičkových výzkumných pracovníků s vysokým výzkumným potenciálem a manažerskými zkušenostmi, tj. o úkol korespondující s cíli *Národní politiky VaVaI na léta 2009–2015 a Národního programu výzkumu*.

Projekt VEDTYM – *Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií CZ.1.07/2.3.00/20.0080* měl za cíl zúročit dosavadní zkušenost vědecko-výzkumné činnosti stávajícího tzv. „seniorského“ týmu pracovníků FSS OU, přispět k jejímu posílení (mimo jiné přizváním významného zahraničního experta s bohatou zkušeností s řízením mezinárodních výzkumných týmů), rozšířit stávající „seniorský“ tým o nové pracovníky z řad mladých vědeckých pracovníků a studentů doktorského studia (tj. o „juniorský“ tým) a následně udržet nově nabytou kvalitu špičkového expertního týmu v oblasti problematiky sociálních dopadů procesů modernizace, nových sociálních rizik (respektive sociální exkluze) v budoucích publikačních a projektových počinech pracovníků fakulty.

Fakulta sociálních studií OU využila svých bohatých mezinárodních zkušeností získaných aktivní účastí v ERIS – Evropském výzkumném institutu sociální práce OU (European Research Institute of Social Work) a zkušeností souvisejících s řešením řady projektů domácích grantových agentur (především GA ČR). Významnou úlohu v určení a specifikaci výzkumu projektu VEDTYM na oblasti sociální exkluze (rozvíjející *Hlavní směry vývoje vědy a výzkumu na FSS OU na období 2011–2014*) hráli prof. PhDr. Jan Keller, CSc., přední český sociolog, doc. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D., děkan FSS OU, a doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D., odborná garantka projektu v letech 2011–2012.

Realizace hlavních cílů projektu přispěla nejen k zapojení členů badatelského týmu do dílčích vědeckobadatelských subprojektů (věnovaných analýze různých podob sociální exkluze, např. sociálně prostorové segregaci, sociální exkluzi vybraných skupin obyvatelstva – seniorů, bezdomovců, rodin ohrožených chudobou aj.), což podpořilo a rozšířilo vědecké kapacity týmu FSS OU a zároveň vedlo k posílení vazby vysokoškolského pracoviště na regionální veřejné instituce, úřady a na široké spektrum organizací poskytujících sociální služby, tj. přidanou hodnotou projektu bylo posílení

a podpora intersektorální mobility, zejména mobility mezi výzkumnými institucemi a soukromým a veřejným sektorem.¹

Personální složení projektového týmu²:

Garant projektu: doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D. (do 28. 2. 2013); doc. PhDr. Jelena Petrucijová, CSc. (od 1. 3. 2013).

Členové realizačního týmu: doc. PhDr. Alice Gojová, Ph.D.; doc. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D.; prof. PhDr. Jan Keller, CSc.; doc. RNDr. Ivana Loučková, CSc.; doc. PhDr. Jelena Petrucijová, CSc.; doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D.; Mgr. Vendula Gojová, Ph.D.; Ing. L. Hruška – Tvrдый, Ph.D. (do 31. 12. 2011); PhDr. Anna Papřoková, Ph.D.; Mgr. Marie Špiláčková, Ph.D.; RNDr. Kamila Vondroušová, Ph.D.; Mgr. Eliška Lindovská; Mgr. Eva Nedomová; Mgr. Gabriela Nytra (do 31. 1. 2014); Ing. Mgr. Iva Tichá; Mgr. Klára Vrbková (do 30. 6. 2012)³.

Manažer vědeckých projektů: Mgr. Helena Schaumannová (do 30. 6. 2012); Mgr. Monika Hurtíková, DiS. (od 1. 7. 2012).

Ekonom projektu: Ing. Marcela Larišová.

Realizační tým projektu se v závislosti na výzkumných aktivitách dělí na subtýmy s pracovními názvy: „*Sociální segregace – komparace 2 evropských měst*“, „*Stáří a chudoba*“ a „*Rodina ohrožená chudobou*“.

¹ Uvádíme seznam vybraných úřadů a organizací, s nimiž projektový tým spolupracoval za účelem dosažení projektových cílů. **Úřady:** ÚMOB Mariánské Hory a Hulváky, Oddělení péče o seniory a osoby se zdravotním postižením; ÚMOB Ostrava-Jih, Odbor sociálně právní ochrany dětí; ÚMOB Moravská Ostrava a Přívoz, Odbor sociálních věcí, oddělení sociálních služeb, OSPOD; ÚMOB Poruba, Odbor péče o občany; ÚMOB Radvanice a Bartovice, Odbor sociálních věcí; ÚMOB Slezská Ostrava, Odbor sociálních věcí.

Ostatní instituce: Agentura pro regionální rozvoj (Ostrava), Armáda spásy (Ostrava – Vítkovice), Armáda spásy, Domov Přístav II (Ostrava), Centrom, občanské sdružení (Ostrava – Vítkovice), Centrom, občanské sdružení (Ostrava – Radvanice), Centrum sociálních služeb Ostrava, o.p.s., Domov pro matky s dětmi (do 4 let) (Moravská Ostrava), Centrum sociálních služeb Poruba, p.o., Domov pro matky s dětmi (Ostrava – Poruba), Dům s pečovatelskou službou (Novoveská 14, Ostrava – Mariánské Hory), Dům s pečovatelskou službou (Hladnovská 119, Slezská Ostrava), Fond ohrožených dětí (Ostrava), Komunitní centrum pro seniory Gabriel (Ostrava – Zábřeh), Občanské sdružení Vzájemné soužití (Ostrava), Poradenské a informační centrum Diecézní charity ostravsko-opavské, Občanské sdružení Nová šance (Ostrava – Koblov), Sdružení sociálních asistentů (Ostrava), MUDr. Hugo Příbyl, Ph.D., gerontolog (Ostrava – Kuncičky).

² Změny v personálním obsazení projektového týmu jsou podrobně uvedeny ve schválených monitorovacích zprávách za každé monitorovací období.

³ Abecední seřazení.

1 KLÍČOVÉ AKTIVITY A VÝSTUPY PROJEKTU

Jelena PETRUCIJOVÁ⁴

V době realizace projektu došlo k výraznému posílení kvalifikační struktury Fakulty sociálních studií OU. Účast v projektu patřila k faktorům, které přispěly k rozvoji výzkumných kompetencí a dovedností doc. PhDr. Alice Gojové, Ph.D., (habilitační řízení se konalo v únoru 2013) a Mgr. Venduly Gojové, Ph.D. (obhajoba disertační práce se konala v květnu 2013).

1.1 KLÍČOVÁ AKTIVITA 01: Podpora a posílení vědeckovýzkumného týmu FSS OU prostřednictvím zapojení zahraničního experta

Pozice zahraničního experta se ujal prof. Dr. Detlef Heinrich Baum, Dr.h.c., německý sociolog odborně zaměřený na otázky sociální politiky, sociální struktury, sociální nerovnosti, komunitních studií a sociologie města. (<http://www.osu.eu/index.php?idc=43026>)

Profesor Baum se významně podílel na naplnění jednoho ze základních projektových cílů – důsledné odborné přípravy především mladé generace výzkumníků v oblasti metodologie výzkumu, jejíž součástí bylo (1) vedení několika desítek *Badatelských odpolední* (Research Afternoons), na kterých přední čeští a zahraniční odborníci prezentovali nosná témata z oblasti metodologie sociálních věd a metodologie sociální práce,⁵(2) vedení několika desítek *Doktorandských kolokvií* umožňujících studentům doktorského studia prodiskutovat parciální výstupy svých výzkumných aktivit se svými kolegy – studenty a odborníky,⁶(3) odborná garance *Mezinárodní konference Jarní škola sociální práce* (International Spring School of Social Work) – každoroční události určené studentům navazujícího magisterského a doktorského studia z partnerských evropských univerzit ERIS doprovázené setkáním odborníků, prezentací příspěvků studentů, získáním zpětné vazby od akademiků z evropských zemí a hlavně posílením badatelských kompetencí v rámci *Metodologického bloku Jarní školy*⁷ a (4) odborné konzultace (individuální a skupinové) určené jak mladším členům týmu, tak studentům pregraduálního a postgraduálního studia, včetně konzultací časopiseckých statí členů výzkumného týmu.⁸

⁴ Zpracovala na základě podkladů řešitelského týmu Jelena Petrucijová, odborný garant projektu v letech 2013–2014.

⁵ Podrobně viz str. této ZVZ, s. 7.

⁶ Podrobně viz str. této ZVZ, s. 23.

⁷ Podrobně viz str. této ZVZ, s. 24.

⁸ Podrobně viz str. této ZVZ, s. 11.

Profesor Baum je spolueditorem a spoluautorem odborné publikace: BAUM, D., GOJOVÁ, A. (eds.). 2014. *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 356 s. ISBN 978-80-7464-390-3.

Zároveň jako vedoucí odborník zadával směr výzkumu a podílel se na vzniku publikace: BAUM, D. H., VONDROUŠOVÁ, K., TICHÁ, I. 2014. *Charakteristika sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst (Halle – Ostrava)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 74 s. ISBN 978-80-7464-491-7.

BAUM, D. Social Work in the City – Community Work under changed Conditions in post-industrialised Cities. Aktivní účast na konferenci „X. Hradecké dny sociální práce. Profesionální, perspektivy a rozvoj sociální práce“ Mezinárodní vědecká konference pořádaná Univerzitou Hradec Králové a MPSV ČR, ve dnech 27. – 28. 9. 2013. Z této konference bude publikován konferenční sborník, a to v průběhu roku 2014.

BAUM, D. H. 2014. Social exclusion and spatial segregation as a problem of social policy and as a topic for social professions. S. 5–16 in Kolektiv autorů. *Institucionální sborník Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 73 s. ISBN 978-80-746-539-6.

Výstup klíčové aktivity 1: Badatelská odpoledne – 20 x

1. BO – *Prezentace návrhu výzkumného záměru připravovaného v rámci projektu* (konané 5. 10. 2011, prof. PhDr. J. Keller, CSc., PhDr. A. Gojová, Ph.D., a členové VEDTYMu FSS OU).

Na badatelském odpoledni byly prezentovány výzkumné záměry vznikajících subtýmů. Zastřešující teoretický koncept chudoby a sociálního vyloučení diskutoval prof. Keller. Dr. A. Gojová představila a s účastníky badatelského odpoledne diskutovala výzkumný záměr týkající se (1) výzkumu způsobů zvládnání chudoby rodinami ohroženými chudobou a chudými a (2) zkoumání role sociální práce v těchto způsobech.

2. BO – *Využití software ZOTERO při práci s odbornou literaturou* (konané 26. 10. 2011, Mgr. M. Šumberová, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF OU).

Badatelské odpoledne bylo zaměřeno na seznámení se s prací s citačním softwarem, konkrétně na příkladu volně dostupného softwaru Zotero. Po úvodním představení důvodů, proč začít citační software používat, a možností jeho aplikace, byli účastníci provedeni celým postupem od instalace softwaru, přes jeho naplňování daty, až po jeho využití při generaci citací v odborných textech.

3. BO – *Způsoby a možnosti vyhledávání textů v časopiseckých databázích* (konané 21. 11. 2011, Bc. Š. Kostecká, Univerzitní knihovna OU).

Cílem semináře bylo poskytnout vhled umožňující orientaci v elektronických informačních zdrojích. Kromě volně dostupných informačních zdrojů má Ostravská univerzita přístup k licencovaným elektronickým informačním zdrojům jak multioborovým, tak oborově specializovaným. Jednotlivé informační zdroje byly představeny včetně vyhledávací strategie, zhodnocení výsledků hledání a jejich uplatnění v praxi.

4. BO – *Výzkumná paradigmatata v sociálních vědách a v sociální práci a role teorie ve výzkumu* (konané 13. 12. 2011, prof. PhDr. G. Šmausová, FF UP Olomouc).

Přednáška se zabývala proto-teoretickou přípravou výzkumné činnosti, uvedla epistemologické pojmy „konstrukty prvního a druhého stupně“, „vědec jako nezainteresovaný výzkumník“. Lektorka objasnila původ pojmů a jejich vztažnost k určitým velkým sociologickým teoriím: strukturalismu, interpretativní sociologii a jejich syntéze. Poukázala na obdobnou závislost existující mezi teoriemi a metodologickými přístupy společenských věd, na rozdíl mezi základním a sociálně vědním aplikovaným výzkumem, zformulovala problém schémat výzkumu a problém hodnot.

5. BO – *Práce s literaturou ve výzkumu. Způsoby používání a zpracování literatury ve výzkumu* (konané 23. 01. 2012, prof. PhDr. J. Keller, CSc., FSS OU).

Studenti a další zájemci byli seznámeni s hlavními zásadami postupu při rešerších odborné literatury. Kromě obecných zásad byl celý postup představen na konkrétním tématu. Práce s domácí i zahraniční literaturou byla objasněna v kontextu studia problematiky sociální exkluze. Byly přiblíženy možnosti i meze internetového vyhledávání literatury a hlavní zásady klasické práce s odbornou literaturou v rámci standardních univerzitních a dalších odborných knihoven.

6. BO – *Možnosti a meze výzkumu v sociální práci* (konané 22. 02. 2012, doc. RNDr. I. Loučková, CSc., FSS OU).

Cílem badatelského odpoledne bylo upřesnit možnosti a meze výzkumu v sociální práci. Jestliže objektem výzkumu v sociální práci jsou lidé, potom jeho účastníci se zpravidla chovají a jednají tak, že nejen vzniklé sociální situace reprodukují, ale neustále je mění. Udržení kontaktu s měnící se realitou na poli empirického výzkumu umožňuje integrovaný výzkumný přístup, který obohacuje tradiční jednostranné výzkumné přístupy (kvantitativní a kvalitativní) o novou dimenzi prostřednictvím psychologického paradigmatu „prožívání – vědění o prožívaném – jednání“.

7. BO – *Metodologické aspekty sociálně vědního výzkumu: Volba výzkumných strategií v sociálních vědách, rozhodovací kritéria* (konané 12. 03. 2012, prof. PhDr. S. Hubík, CSc., International Business School, Brno).

Vědecký výzkum je podmíněn několika faktory; k nejdůležitějším z nich patří dva následující: (1) podmínění výzkumu jazykem, obecněji řečeno – používanými znakovými systémy, a (2) podmínění výzkumu předvědeckým přesvědčením o charakteru zkoumané skutečnosti. Problematiku (1) podmínění výzkumu znakovými systémy zkoumají teorie sémiotiky, problematiku (2) podmínění předvědeckým přesvědčením zkoumají teorie paradigmat. Základní poznatky a postupy obou teoretických oblastí (1) a (2) se ve výzkumu mění v poznatky a postupy metodologické. Následující prezentace vybírá z teorií (1) a (2) ty poznatky, které se jeví jako nezbytná propedeutika každého vyspělého výzkumu v sociálních vědách.

8. BO – *Validní výzkumná témata, vytvoření výzkumných otázek* (konané 23. 04. 2012, prof. Dr. P. Erath, Univerzita Eichstätt, Německo).

Přednášející popsal proces, kterým musí projít student – výzkumník za účelem vytvoření hluboké a validní výzkumné otázky. Na základě příkladů se studenti učili, jak rozvíjet výzkum a jak používat různé výzkumné metody v souladu se zvoleným

předmětem výzkumu. Byla dána obecná doporučení ke způsobům rozvíjení výzkumného designu (s důrazem na oblast sociální práce). Mezi tyto designy patřily například etnografie, biografie, zakotvená teorie, případová studie, akční výzkum, evaluační studie.

9. BO – *Specifické aspekty kvalitativního přístupu ve výzkumu v sociální práci, etika výzkumu v sociální práci* (konané 26. 04. 2012, prof. Dr. B. Littlechild, Univerzita Hertfordshire, Velká Británie).

V rámci prezentace se lektor věnoval otázce nejlepších typů výzkumu v sociální práci, včetně otázek metodologie a metod výzkumu, a nejlepšího způsobu zapojení klientů, sociálních pracovníků a opatrovníků do výzkumu. Mimo to se zabýval otázkami plánu výzkumu, výzkumného vzorku, randomizované kontrolované studie (Randomised controlled trial). Zvláštní pozornost byla věnována otázkám etiky ve výzkumu v sociální práci.

10. BO – *Kontext užití metod a technik v sociálně vědním výzkumu, výzkumu v sociální práci* (konané 6. 11. 2012, prof. Dr. D. Baum, Dr.h.c., FSS OU).

Výzkum v sociální práci vyžaduje nasazení zčásti i jiných metod a přístupů než těch, které nabízí empirický sociální výzkum. Jedná se o aplikovaný výzkum, který je vedený jak teoriemi, tak i hypotézami. Počínaje výzkumnou otázkou, přes formulování hypotéz a operacionalizaci (zajištění měřitelnosti) centrálních pojmů a vytváření indikátorů jsou představovány jednotlivé kroky, přičemž na konci se zřetelně ukazuje, že například dotazník je operacionalizovaná výzkumná otázka.

11. BO – *Role výzkumníka (sociálního pracovníka) v různých typech výzkumu* (konané 25. 02. 2013, doc. RNDr. I. Loučková, CSc., FSS OU).

Cílem BO bylo rozvíjení vědomostí, dovedností a kompetencí badatelů prostřednictvím faktorů sebeřízení. Byly kultivovány řídicí schopnosti mysli. Jednalo se o rozvíjení všímavosti, která umožňuje rozlišení slova a skutečnosti, soustředění, které umožňuje setrvání u předmětu bádání dlouhou dobu bez odklání od zvoleného předmětu, úsilí vyvažující soustředění, které zajišťuje vytrvalost, dokončení úlohy. Rovněž dalších schopností, a to důvěry, která rozvíjí vlastní schopnosti ke zvládnutí úkolu, a moudrosti, která završuje poznání souvislostí v různých typech výzkumu.

12. BO – *Participativní výzkum v sociální práci (soc. prostor)* (konané 26. 02. 2013, prof. Dr. D. Baum, Dr.h.c., FSS OU).

Participativní výzkum znamená podílení se objektů výzkumu na procesu výzkumu, kdy objekty zkoumají svou vlastní skutečnost. Jedná se o komunikaci mezi výzkumníky a objekty výzkumu o tom, co je zkoumáno a za jakým účelem. Participativní výzkum ve znevýhodněných čtvrtích je zvláštní výzvou, protože obyvatelstvo zde disponuje jen omezenými rezervami. Takové čtvrti navíc poskytují nevyhovující rámcové podmínky pro zdařilý život v integrovaných souvislostech.

13. BO – *Pokročilá práce se světovými citačními softwary* (konané 25. 03. 2013, Bc. Š. Kostecká, Univerzitní knihovna OU).

Cílem semináře bylo představení základních elektronických informačních zdrojů pro hodnocení vědy a výzkumu. Byla prezentována kritéria pro hodnocení vědeckého obsahu dokumentů a způsoby využití základních bibliometrických metod (H-index, impact factor, citovanost) pro měření kvality publikací.

14. BO – *Případová studie ve výzkumu v sociální práci* (konané 17. 04. 2013, prof. Dr. P. Niemelä, Univerzita Kuopio, Finsko).

V sociální práci nabývá na významu výzkum orientovaný na praxi. Především dává možnost posoudit sociální situaci klienta, jedná se o tzv. sociální diagnózu. Prostředky sociální diagnózy můžeme identifikovat významné události a životní podmínky klienta. Za druhé, na základě poznatků získaných prostředky výzkumu, můžeme plánovat, jak uchopit a řešit sociální problémy klienta. Jinými slovy, poznatky získané prostřednictvím výzkumu jsou „mostem“ mezi problémem a řešením v sociální práci. A na závěr můžeme na základě výzkumně ukotvených poznatků posoudit efektivitu sociální práce. A také se prostředky výzkumu můžeme zabývat podrobněji vývojem nové situace.

15. BO – *Sociální konstruování (případ bezdomovectví)* (konané 24. 09. 2013, prof. PhDr. J. Keller, CSc., FSS OU).

Předmětem badatelského odpoledne byl kritický přístup k problematice tzv. sociálního konstruování. Byly charakterizovány různé proudy sociálního konstruktivismu, jejich vývoj byl dán do souvislostí s vývojem společenskovední teorie i s vývojem sociální problematiky, a to především od přelomu 70. a 80. let 20. století. Možnosti i slabiny metodologie sociálního konstruktivismu byly představeny na příkladu problému bezdomovectví. Bezdomovectví bylo interpretováno ze zorného úhlu těch proudů konstruktivismu, které byly analyticky rozlišeny v úvodní části přednášky.

16. BO – *Problém kauzality v kvantitativním a kvalitativním výzkumu* (konané 10. 12. 2013, doc. PhDr. J. Petrucijová, CSc., FSS OU).

Cílem badatelského odpoledne bylo prezentovat problém kauzality jako jeden z centrálních problémů současné vědy ovlivňující její samotné základy – změnu paradigmat vědy. Historický exkurz ukázal vývoj problému, který se promítl do vztahu „objasnění versus pochopení“ (kvantitativní výzkum versus kvalitativní výzkum, pozitivismus versus hermeneutika).

17. BO – *Charakteristika sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst (Halle – Ostrava)* (konané 25. 3. 2014, prof. Dr. D. H. Baum, Dr.h.c, RNDr. K. Vondroušová, Ph.D., Mgr. Ing. I. Tichá, FSS OU).

Badatelské odpoledne bylo zaměřeno na proces sociálně prostorové segregace jako výsledek vzájemného působení ekonomických, sociálních, politických a kulturních faktorů ve společnosti. Realizovaný výzkum byl založen na kvantitativním a kvalitativním zhodnocení sociálně prostorové segregace ve dvou postsocialistických městech – v Ostravě a východoněmeckém Halle (Saale). Cílem projektu bylo vytvoření modelu sociálně prostorového uspořádání obyvatelstva dle jednotlivých městských částí a vytvoření komparativní analýzy zaměřené na popis a hodnocení vybraných ukazatelů sociální segregace, porovnání identifikovaných segregovaných lokalit a přístupů k jejich řešení.

18. BO – *Biografická/narativní metoda ve výzkumu v sociální práci* (konané 8. 4. 2014, prof. K. Kaźmierska, dr. K. Wanick, Univerzita Lodz, Polsko).

Cílem badatelského odpoledne bylo ukázat postup shromažďování dat a metody analýzy dat, metody autobiografického vyprávění rozhovoru vyvinutý Fritzem Schützem. Snahou bylo vysvětlit a ilustrovat základní kroky analýzy se zvláštním důrazem na proces trajektorie zkušeností. Byly představeny různé kontexty, v nichž

mohou být jednotlivé metody použity. V průběhu badatelského odpoledne jsme se zabývali teoretickými předpoklady a následnou analýzou materiálů tak, aby bylo možné vysvětlit, jak může být metoda použita jako nástroj, který umožňuje vhléd do biografických zážitků a dynamiky vývoje identity, stejně jako sociálních procesů a sociálních hnutí.

19. BO – *Participativní, respektive akční výzkum* (konané 10. 4. 2014, prof. E. Jovelin, Katolická univerzita Lille, Francie).

Výzkumná činnost byla iniciována Kurtem Lewinem ve 40. letech. Podle tohoto autora je výzkumník experimentátor, který musí pozměnit (modifikovat) sociální realitu, aby ji poznal. Cílem badatelského odpoledne bylo dosáhnout původu (počátku) výzkumné činnosti; základy (příčiny), metoda, různé etapy (stupně) a v neposlední řadě prezentace výzkumné činnosti na obyvatelích jednoho francouzského města.

20. BO – *Proč je obtížné uplatňovat individuální přístup ke klientovi v organizacích sociální práce a služeb? Institucionální hledisko analýzy poskytování sociální práce* (konané 22. 4. 2014, doc. PhDr. J. Winkler, Ph.D., FSS MU).

Poskytování sociální práce se uskutečňuje ve velmi rozmanitém organizačním a institucionálním kontextu. Výzkum sociální práce je proto v poslední době často spojován s uplatněním institucionálního paradigmatu v sociálních vědách. Badatelské odpoledne seznamuje s podstatou a vývojem institucionálního přístupu v sociálně vědním výzkumu, nabízí rozbor různých typů institucionální analýzy od ekonomického přes sociologický až po diskurzivní institucionalismus. Součástí semináře je zpracování eseje, která odpoví na konkrétní otázku, jaké institucionální a organizační podmínky mohou bránit uplatnění individuálního přístupu ke klientovi v sociální práci.

Udržitelnost aktivity: Účast studentů doktorského studia FSS OU na Badatelských odpoledních je podmínkou úspěšného absolvování studia. Tato aktivita je nově zahrnuta do studijního plánu ve studijním programu Sociální politika a sociální práce, oboru Sociální práce (6731V012 – prezenční studium DS4P_2, kombinované studium DS4K, platnost akreditace do r. 2020).

Výstup klíčové aktivity 1: Odborné konzultace poskytnuté jednotlivým členům výzkumného týmu (36x)

V období od června 2011 do prosince 2013 proběhlo 38 odborných konzultací. Zahraniční expert prof. D. Baum poskytl 9 odborných konzultací členům seniorského týmu, 1 odbornou konzultaci člence juniorského týmu, 2 odborné konzultace studentům doktorského studia, kteří nebyli členy projektového týmu. Konzultace proběhly také mezi účastníky seniorského a juniorského týmu (2x). Největší rozsah konzultací seniorů (17) byl určen studentkám doktorského studia – členkám juniorského týmu v době zahájení a realizace výzkumu jednotlivými subtýmy. Další okruh konzultací byl spojen s psaním a revidováním odborných textů. Stejně tak senioři poskytovali konzultace (7x) studentům doktorského studia podporovaným projektem – konzultace se vztahovaly především k otázkám metodologie disertačních prací.

Výstup klíčové aktivity 1: Metodologická publikace (1x)

Nedílnou součástí odborné přípravy v oblasti metodologie výzkumu je publikace

BAUM, D., GOJOVÁ, A. (eds.). 2014. *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 356 s. ISBN 978-80-7464-390-3.

Autorský kolektiv: Detlef Baum, Alice Gojová, Vendula Gojová, Helena Kubátová, Eliška Lindovská, Brian Littlechild, Ivana Loučková, Eva Nedomová, Gabriela Nytra, Jelena Petrucijová, Armin Schneider, Dana Sýkorová, Marie Špiláčková, Iva Tichá, Kamila Vondroušová, František Znebejánek. Recenzenti: prof. PhDr. Milan Schavel, Ph.D., doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D.

Hlavním cílem publikace je rozvíjení znalostních kompetencí a badatelských dovedností výzkumníků. Existuje sice celá řada publikací věnovaných otázkám metodologie společenských věd a otázkám metodologie sociální práce, avšak charakteristickým znakem této publikace je nejenom spolupráce řešitelského týmu FSS OU se zahraničními experty z Německa a Velké Británie, ale především zapojení členů obou týmů („seniorského“ a „juniorského“) do metodologické reflexe prováděných výzkumných aktivit, tj. publikace ukazuje, jak „učíme výzkum výzkumem“ s využitím odborného metodologického zázemí a následnou metodologickou reflexí jednotlivých kroků výzkumu. Publikace se skládá z kapitol věnovaných obecným otázkám metodologie výzkumu ve společenských vědách a především v sociální práci (1. – 8. kapitola) a také prezentuje metodologické postupy a výsledky výzkumů třech projektových subtýmů: *Sociální prostorová segregace ve srovnání dvou měst – Ostravy a Halle* (9. kapitola); *Výzkum chudoby ve stáří* (10. kapitola); *Způsoby zvládnutí chudoby a ohrožení chudobou domácnostmi rodin s nezletilými dětmi* (11. kapitola).

Udržitelnost aktivity: Tato publikace je nově zahrnutá do výuky předmětu *Metodologie společenských věd a sociální práce* studijního plánu doktorského studia ve studijním programu Sociální politika a sociální práce, oboru Sociální práce (6731V012 - prezenční studium DS4P_2, kombinované studium DS4K, platnost akreditace do r. 2020).

Tato publikace je distribuována na jiné VŠ zajišťující přípravu studentů ve studijním programu Sociální politika a sociální práce jako vysokoškolská učebnice metodologie.

Výstup klíčové aktivity 1: Odborné stati v recenzovaných časopisech (3 ks)

KELLER, J. 2012. Sociologie jako konstrukt středních vrstev. *Sociológia – Slovak Sociological Review* 44, 4: 407–431. ISSN 1336-8613.

Abstrakt: Autor ukazuje, do jaké míry může být sociologie pojata jako nástroj napomáhající středním vrstvám pochopit jejich místo ve společnosti, zvážit jejich vztah ke společnosti a ujasnit si jak možnosti, tak hranice vlastního konání. Mentalita středních vrstev, která je výsledkem jejich ambivalentního postavení ve společnosti, ovlivňuje jejich postavení v sociální struktuře, sociální integraci (sociální exkluzi) a sociální regulaci. Z tohoto zorného úhlu autor analyzuje teorie sociální stratifikace a teorii mikro a makrostruktury. Také se zaobírá teorií sociálních rolí. Analyzuje transformaci sociologické teorie a metodologie, která doprovází transformaci starých středních vrstev v nové střední vrstvy a v ty vrstvy současné společnosti, které nazýváme nejnovějšími středními vrstvami.

ŠPILÁČKOVÁ, M., NEDOMOVÁ, E. 2014. Chudoba, definování a možnosti jejího měření. *Fórum sociální politiky*, 1: 2–8. VÚPSV v.v.i., Evidenční údaje: MKČRE17566, ISSN1802-5854 (print). Dostupné z: www.vupsv.cz/index.php?p=social_policy_forum.

Abstrakt: Přehledová stať se zabývá deskripcí pojmu chudoba a způsoby jejího měření. Zvolenou metodou je obsahová analýza dostupných relevantních zdrojů české i zahraniční proveniencí. Cílem stať je nabídnout způsoby měření dvou druhů chudoby, a to chudoby objektivní a subjektivní, a následně diskutovat pozitiva či limity jejich měření. Definování chudoby se měnilo v průběhu času. Primárně byla chudoba spojována pouze s nedostatkem materiálních zdrojů, což bylo limitující. Od devadesátých let dvacátého století nabývá na významu chudoba jako multidimenzionální jev. Výchozí teoretický koncept určuje způsob a postup měření chudoby jako sociálního konstruktů vždy. Z běžně užívaných definic chudoby vyplývá primární nutnost stanovení dvou základních prvků – stanovení indikátoru blahobytu a oficiální hranice chudoby. Nejuzívanější metodou měření objektivní chudoby je určení % mediánu příjmu na spotřební jednotku. Měření subjektivní chudoby se nejčastěji opírá o položení diskretní otázky. Stať se opírá o argumenty z řady užívaných způsobů měření chudoby ve výzkumech v zahraničí a v České republice.

LINDOVSKÁ, E. 2014. Způsoby zvládnutí obtížných situací v kontextu bezdomovectví. *Sociální práce / Sociálna práca* 13, 4: 110–124. ISSN 1213-6204 (print).

Abstrakt: Článek si klade za cíl zodpovědět následující otázku: Reflektují současné modely řešící obtíže s bydlením v kontextu sociální práce v českém prostředí diverzitu životních situací a způsoby jejich zvládnutí? S využitím Paugamových fází sociální diskvalifikace je upravena Evropská typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení. Následně jsou podrobně popsány v odborných textech vyhledané způsoby zvládnutí životních situací spojených s chudobou. Je vytvořena typologie způsobů zvládnutí obtížných životních situací, která umožňuje nahlédnout způsoby jednání osob s problémy v oblasti bydlení. Poslední část textu se věnuje dvěma stěžejním modelům podporovaného bydlení, „Bydlení až po přípravě“ a „Bydlení především“, a diskutuje jejich užití při zohlednění daných způsobů zvládnutí obtížných situací lidmi bez domova.

Výstup klíčové aktivity 1: Články v institucionálních a konferenčních sbornících (3 ks)

LOUČKOVÁ, I. 2014. Jak se učí výzkum výzkumem. (Aneb proč integrovaný výzkumný přístup nemůže být výzkumným přístupem smíšeným). S. 30–45 in Kolektiv autorů. *Institucionální sborník Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 73 s. ISBN978-80-7464-539-6.

Abstrakt: Předložený text nejprve reflektuje charakteristiky výzkumných přístupů používaných v sociální práci a možnosti jejich výuky. Následně se zaměřuje na uvedení do problematiky výzkumu vlastních schopností badatele, které umožňují rozlišovat mezi jevem a pojmem, mezi teoretickými koncepty a empirickou zkušeností.

KELLER, J. 2014. Sociální stát ve věku přístupu. S. 16–29 in Kolektiv autorů. *Institucionální sborník Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 73 s. ISBN 978-80-7464-539-6.

Abstrakt: Stať analyzuje koncept společnosti přístupu amerického badatele Jeremy Rifkina. Autor ukazuje, že pro každé ze tří hlavních pater sociální stratifikace znamená společnost přístupu něco jiného. Pouze horní vrstvy z ní jednoznačně profitují, umožňuje jim pomocí organizačních změn firem maximalizovat profit. Zároveň jim dopřává vysokou míru bezpečí v podobě strážených komunit. Vlastníkům médií umožňuje kontrolovat zkušenostní svět celé společnosti, poskytovatelům služeb zase zpoplatňovat mimopracovní aspekty života středních vrstev. Postavení středních vrstev je v éře přístupu silně ambivalentní. Stávají se hlavním objektem masového rozvoje služeb. To jim šetří čas a práci, cena, kterou za to platí je ovšem vysoká. Je jí komercializace a komodifikace všech vztahů, do nichž vstupují. Hlavní problém dolních vrstev v éře přístupu spočívá v tom, že jsou z přístupu vyloučeny. Jejich připojení k síti by nesloužilo profitu horních vrstev, neboť není možné je skrze síť placených služeb zpoplatňovat jako vrstvy střední. Nejsou schopny zaplatit si komercializaci svého každodenního života. Na jejich sociální exkluzi se ani ve věku přístupu nic nezmění. Na tomto teoretickém základu autor ve druhé části stati polemizuje s řadou stereotypů, týkajících se povahy sociálního státu, které jsou běžně tradovány.

BAUM, D. H. 2014. Social Exclusion and Spatial Segregation as a Problem of Social Policy and as a Topic for Social Professions. S. 5–15 in Kolektiv autorů. *Institucionální sborník Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 73 s. ISBN 978-80-7464-539-6.

Abstrakt: Tento článek se zabývá některými aspekty či příčinami souvislosti mezi prostorovou segregací v urbánním kontextu a vyloučením z důležitých oblastí sociálního života, z možnosti aktivně jednat či participovat na urbánním životě, tedy vyloučením z obvyklých životních podmínek běžných pro ostatní obyvatele určité země, včetně důsledků pro osoby žijící ve vyloučených a deprivovaných lokalitách. Spojení prostorové segregace a sociální exkluze je problém sociální politiky ve městech. Integrovaná kapacita urbánních společenství je totiž ohrožena a sociální práce je stále častěji konfrontována s problémy individuí nebo skupin, vyloučených za podmínek daných strukturou daného prostoru.

V tomto článku se snažíme objasnit, proč životní podmínky panující ve specifickém prostorovém kontextu své obyvatele buď privilegují, nebo deprivují. Zajímá nás, proč jsou negativní důsledky prostorové segregace v dané prostorové koncentraci klíčovými podmínkami pro vznik sociální exkluze, přičemž hrají přinejmenším stejně důležitou roli jako nezaměstnanost. Klademe si otázku: Jaké jsou důsledky pro sociální politiku a sociální práci?

TICHÁ, I., NEDOMOVÁ, E. 2014. Sociální práce očima klientů. S. 46–59 in Kolektiv autorů. *Institucionální sborník Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 73 s. ISBN 978-80-7464-539-6.

Abstrakt: Sociální práce je velmi široké téma. V literatuře lze nalézt mnoho definic, kdy každá zdůrazňuje odlišný aspekt sociální práce. Příspěvek prezentuje dílčí výsledky výzkumu, který byl realizován na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity v rámci projektu „Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty

sociálních studií“. Článek předkládá dílčí výsledky dvou subtýmů. První subtým se zaměřuje a „rodiny s dětmi“, druhý pak na „seniory ohrožené chudobou.“ v průběhu sběru a analýzy dat se oba subtými setkali s tématem sociální práce.

První část příspěvku shrnuje názory a pohled seniorů na sociální práci a jak jí vnímají. Pohled seniorů na sociální práci byl získán zas využití kvalitativní výzkumné strategie prostřednictvím narativních biografických rozhovorů. V druhé části jsou prezentovány výsledky, jež byly získány v rámci kvantitativního výzkumu. Ke sběru dat byl využit strukturovaný rozhovor. Analýza získaných dat ukázala, že jak rodiny s dětmi, tak senioři vnímají sociální práci na několika úrovních. Jednak na obecné úrovni (pomoci, poradit), tak na úrovni konkrétních, čistě praktické úrovni (specifické služby, konkrétní aktivity, monitorování rodiny, vyplňování formulářů, poskytování dávek aj.).

TICHÁ, I. 2014. Governance sociální koheze: případová studie Ostrava. S. 60–70 in Kolektiv autorů. *Institucionální sborník Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 73 s. ISBN 978-80-7464-539-6.

Abstrakt: V současnosti se sociální koheze a sociální exkluze stávají tématy politické a odborné diskuse. Tato témata jsou veřejně diskutována především z hlediska ekonomického (věk odchodu do důchodu, výše důchodu, výše životního a existenčního minima), což souvisí s alokací finančních zdrojů v těchto oblastech. Tento článek si klade za cíl ukázat problematiku sociální koheze z pohledu sociálně geografického. Téma sociální koheze bylo původně sociologické (A. Comte, E. Durkheim, N. Luxman a D. Lockwood) a následně se rozšířilo do příbuzných vědních oborů (sociální geografie, geopolitiky, politologie). Dnes je sociální a kulturní soudržnost zejména v rychle se měnících demokratických společnostech jednou z nejzávažnějších otázek jak praktické aplikované politiky, tak i teoretických společenských věd. Konkrétně na příkladu Ostravy se výzkumem sociálně vyloučených lokalit zabývají především Kvasnička, Ivan a Horák. Ostrava je strukturálně postiženým městem, kde jsou standardní socioekonomické problémy násobeny nadprůměrnou nezaměstnaností a negativním migračním saldem. Jedním z možných řešení sociální problematiky na území města je rozšíření řízení formou governance. V Ostravě můžeme současnou governance v oblasti sociální koheze definovat spíše jako pluralistickou, která je založena na formulaci priorit a širším projednání.

BAUM, D. 2014. Dorf und Stadt als idealtypische Konturen und Lebensräume in Ost und West. In NELL, W., WEILAND, M. (eds.). *Imaginäre Dörfer. Zur Wiederkehr des Dörflichen in Literatur, Film und Lebenswelt*. Reihe Kurturwissenschaftliche Studien. Martin Luther-Universität. Bielefeld: Transcript Verlag, S.XX-XX, ISBN XXX. v tisku.

Abstrakt: Vesnice, města a městské části nebo čtvrti mají jako komunity stále větší význam pro sociální a sociálně prostorové začlenění lidí. V kontextu sociálně prostorových struktur čtvrtí si lidé budují určité formy životního stylu a nabývají důvěru ve struktury každodenního praktického života; v komunikaci a interakci získávají uznání a mohou prožívat pocit sounáležitosti s prostředím.

Na pozadí těchto úvah má být následně podrobena analýze evropské město a evropská vesnice jako specifické životní prostory a sociální souvislosti. V tomto příspěvku si klademe především následující otázky: (1) Je město jako zrcadlový odraz společnosti

životní prostor, který může fungovat pouze tehdy, jestliže do něj při zachování sociálních rozdílů a kulturní různorodosti, tedy za podmínek neúplné integrace, patří všichni obyvatelé? (2) Může klasická tradiční vesnice jako vesnické společenství v moderní společnosti přežít se svým principem rozsáhlého zespolečenštění nebo se musí „urbanizovat“, aby byla nebo zůstala schopná napojit se na rozvoj moderních společností?

Výstup klíčové aktivity 1: Další monografické výstupy (4 ks dílčích analýz)

Základním tématem výzkumu celého projektového týmu se stalo téma sociální exkluze. Publikace prof. J. Kellera *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická* je věnována teoretickému ukotvení problému sociální exkluze. Autor poukázal na metodologická „pro et contra“ různých typů sociálního konstruktivismu v uchopení jednoho z dílčích a zároveň mezního projevu sociálního vyloučení, jakým je fenomén bezdomovectví.

Další tři *Dílčí analýzy* projektových subtypů rozpracovávají parciální podoby sociální exkluze: sociálně prostorovou segregaci (na základě porovnání dvou měst v ČR a NSR) a sociální exkluzi vybraných skupin obyvatelstva – in concreto (1) rodin ohrožených chudobou nebo chudých rodin a (2) seniorů ohrožených chudobou s důrazem na aspekt bydlení. Každá z *Dílčích analýz* prezentuje badatelské postupy subtypu a výzkumné výstupy a závěry.

KELLER, J. 2014. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 60 s. ISBN 978-80-7464-490-0.

Recenzenti: doc. PhDr. Miriam Slaná, Ph.D., doc. PhDr. Jiří Winkler, Ph.D.

Anotace monografie: Předložená studie má dvě části. V té první se autor věnuje sociální exkluzi z hlediska vývoje současné společnosti na přechodu od společnosti průmyslové k postindustriální. Zkoumá, kdy se tento pojem vynořil a v jakém kontextu začal být používán. Zaměřuje se především na hledání příčin sociálního vyloučení. Pozornost věnuje ovšem také různým typům a fázím sociální exkluze. V obecnější rovině se zabývá problematikou sociálního vyloučení z hlediska teorií společnosti a teorií sociální struktury.

Studie vychází výhradně z francouzské odborné literatury. Termín „sociální exkluze“ je totiž úzce spojen právě s francouzskou sociologií. Odpovídá duchu disciplíny, která již od dob Durkheimových klade velký důraz na sociální integritu v rovině makrosociální a na existenci sociálního pouta v rovině mezilidských vztahů. Sociální exkluze ohrožuje stejnou měrou obojí.

Ve druhé části je pozornost zaměřena na některé metodologické aspekty procesu sociální exkluze a jeho uchopení. Fenomén sociální exkluze a její krajní projev – bezdomovectví – je využit k analýze možností a mezí sociálního konstruktivismu. V této souvislosti je rozlišeno několik typů sociálního konstruktivismu. Je upozorněno na to, nakolik tyto různé typy umožňují originální pohled na sociální realitu, ale také na četná rizika, jimiž je přístup sociálního konstruktivismu zatížen.

Téma sociální exkluze bylo rozpracováno v dalších monografických výstupech, z nichž každý se věnoval jedné z dílčích podob sociální exkluze: (1) prostorové exkluzi a segregaci ve městech na příkladu porovnání situace ve dvou vybraných městech: Ostravě (ČR) a Halle (SRN); (2) sociálnímu vyloučení (nebezpečí sociálního vyloučení) rodin ohrožených chudobou včetně analýzy strategií zvládání chudoby a (3) sociálnímu vyloučení seniorů.

SÝKOROVÁ, D., NYTRA, G., TICHÁ, I. 2014. *Bydlení v kontextu chudoby a stáří*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 70 s. ISBN 978-80-7464-493-1.

Recenzenti: doc. PhDr. Helena Kolibová, CSc., Mgr. Lucie Galčanová, Ph.D.

Anotace monografie: Tématem odborné publikace je bydlení seniorů v souvislosti s jejich ohrožením chudobou, resp. sociální exkluzí. Právě seniori patří ke skupinám zvláště ohroženým jak chudobou, tak vyloučením z bydlení. Autorky ukotvují téma v kontextu krize welfare states, globální ekonomické krize a společensko-ekonomické transformace v České republice. Pojednávají bydlení, chudobu a stáří rovněž jako součást diskurzu o demografickém stárnutí, o urbánní změně (postsocialistické transformaci měst). Těžištěm knihy je prezentace a diskuse výsledků výzkumu založeného na kvalitativním přístupu, na kterém se podílely v rámci projektu VEDTYM studentky doktorského studia sociální práce a mladé začínající výzkumnice.

BAUM, D. H., VONDROUŠOVÁ, K., TICHÁ, I. 2014. *Charakteristika sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst (Halle – Ostrava)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 74 s. ISBN 978-80-7464-491-7.

Recenzenti: prof. RNDr. Tadeusz Siwek, CSc., doc. RNDr. Jiří Ježek, Ph.D.

Anotace monografie: Monografie prezentuje výzkum a zhodnocení procesu sociálně prostorové segregace probíhající v postsocialistických městech na příkladu Ostravy v České republice a Halle (Saale) v SRN. Těžištěm je zpracování komparativní případové studie se zaměřením na popis a hodnocení vybraných ukazatelů sociálně prostorové segregace, porovnání identifikovaných segregovaných lokalit a přístupů k jejich řešení. V textu je prováděno srovnávání logiky a dynamiky procesu sociálně prostorové segregace obyvatelstva v obytných částech obou vybraných evropských měst. V Ostravě i v Halle lze identifikovat lokality se sociodemografickými diferencemi, které v těchto městech vedou k určitým formám socioprostorové segregace. Na základě vnějších faktorů (národní a legislativní specifika) nabývá sociálně prostorová segregace v obou městech odlišný charakter, jak je popsáno ve výsledcích tohoto výzkumu.

GOJOVÁ, A., GOJOVÁ, V., ŠPILÁČKOVÁ, M. (Eds.). 2014. *O způsobech zvládání chudoby z perspektivy rodin – podněty pro sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 136 s. ISBN 978-80-7464-492-4.

Recenzenti: doc. PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D., Mgr. Monika Chrenková, Ph.D.

Anotace monografie: Cílem monografie je analyzovat způsoby, kterými rodiny zvládají situaci chudoby či ohrožení chudobou. První část textu je věnována popisu teoretických východisek, je zaměřena na konceptualizaci pojmu chudoby ve vztahu k rodinám s nezletilými dětmi. Jsou analyzovány fáze sociální diskvalifikace a způsoby zvládání

chudoby a ohrožení chudobou. Ve druhé části jsou prezentovány výsledky výzkumu, jehož cílem byla analýza životní situace domácností rodin s nezletilými dětmi v různých fázích sociální diskvalifikace (tj. ve fázi chudoby nebo ohrožení chudobou) a způsobů, kterými tyto situace zvládají. Cílem výzkumu je získání informací a podkladů pro rozvoj či modifikaci sociální práce s rodinami s nezletilými dětmi, které v chudobě žijí nebo jsou jí ohroženy.

Výstup klíčové aktivity 1: Pracovní kulaté stoly (4x)

Projektový tým pořádal 4 kulaté stoly, jejichž cílem bylo rozvíjení kontaktů s organizacemi sociálních služeb a s veřejnou správou na regionální úrovni.

1. kulatý stůl – *Osoby žijící v chudobě a osoby chudobou ohrožené.*

Moderátor: PhDr. Alice Gojová, Ph.D., a členové VEDTYMu. Datum konání 01. 11. 2011.

V důsledku souběhu řady okolností lze v ČR očekávat zvýšenou hrozbu pauperizace určitých vrstev obyvatel. Cílem kulatého stolu bylo s přítomnými účastníky (sociálními pracovníky) diskutovat, jak vnímají odlišnosti skupiny chudých a těch, kdo jsou chudobou ohroženi. Hlavním ohniskem zájmu byly ty způsoby zvládání, díky kterým se daří pod práh chudoby neklesnout.

2. kulatý stůl – *Sociální vyloučení Romů.*

Moderátor: prof. PhDr. J. Keller, CSc. Datum konání 22. 01. 2013

V úvodní části zazněla přednáška o problematice sociálního vyloučení, tak jak je reflektována v odborné literatuře. Důraz byl kladen na specifické rysy romské problematiky, které komplikují analýzu postavení Romů z hlediska běžně užívaných analytických nástrojů sociální exkluze. V následné debatě, do které vstoupila řada přizvaných hostů, se blíže ukázalo, jaké jsou možnosti a jaké jsou meze klasického sociologického chápání exkluze v případě postavení a problémů Romů.

3. kulatý stůl – *Rodiny ohrožené chudobou.*

Moderátoři: doc. PhDr. A. Gojová, Ph.D., Mgr. V. Gojová, Ph.D., a Mgr. E. Lindovská. Datum konání 15. 10. 2013

Diskuse u třetího kulatého stolu byla uvedena příspěvkem prof. Kellera na téma „Chudoba domácností a život nad poměry“ a prezentací výsledků výzkumu „Způsoby zvládání chudoby a ohrožení chudobou rodinami s nezletilými dětmi“, který přednesly členky řešitelského týmu doc. Gojová, Mgr. Gojová a Mgr. E. Lindovská. V návaznosti na prezentované příspěvky byla hlavním tématem diskuse o možnostech sociální práce při včasné intervenci či prevenci vzniku chudoby a role sociální práce při řešení potíží s bydlením.

4. kulatý stůl – *Výuka sociální práce, potřeby praxe.*

Moderátoři: prof. Dr. D. Baum, Dr. h.c., prof. PhDr. J. Keller, CSc. Datum konání 30. 01. 2014.

Beseda s absolventy studia sociální práce, kteří působí v oboru, se zaměřila především na tři okruhy problémů. Prvý se týkal vztahu absolventů k vlastnímu povolání a mapoval, nakolik a v jakém smyslu se tento vztah mění a vyvíjí v kontaktu s praxí. Další osou

diskuse byly proměny podmínek, ve kterých sociální pracovníci vyvíjejí svoji profesní činnost, a to v širším rámci vývoje společenských problémů a vývoje sociální politiky státu. V neposlední řadě se debatovalo o tom, nakolik se sociální pracovníci cítí školou vybaveni ke své činnosti a ve kterých oblastech spatřují rezervy, jež by mohly být výukou odstraněny.

Výstup klíčové aktivity 1: Závěrečná výzkumná zpráva (1 ks)

PETRUCIOVÁ, J. (ed.). 2014. Závěrečná výzkumná zpráva projektu *Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií*, CZ.1.07/2.3.00/20.0080. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 62 s. ISBN 978-80-7464-489-4.

Tento text je textem *Závěrečné výzkumné zprávy*.

1.2 KLÍČOVÁ AKTIVITA 02: Rozšíření vědeckovýzkumného týmu FSS OU o mladé vědecké pracovníky, studenty doktorandského studia a posílení vědeckovýzkumné základny⁹

V rámci realizace projektových aktivit byl projektový tým rozšířen o pozice mladých vědeckých pracovníků, které byly obsazeny RNDr. Kamilou Vondroušovou, Ph.D., Mgr. Klárou Vrbkovou (do 30. 6. 2012), Ing. Mgr. Ivou Tichou a Mgr. Marií Špiláčkovou, Ph.D. Členkami juniorského týmu se staly také studentky doktorského studia Mgr. Vendula Gojová, Mgr. Eliška Lindovská, Mgr. Eva Nedomová a Mgr. Gabriela Nytra.

Členky juniorského týmu se aktivně zúčastňovaly Badatelských odpolední, vedly odborné diskuse o konkrétních metodologických problémech. Aktivně se zapojily do realizace dílčích úkolů výzkumných aktivit jednotlivých subtýmů:

Subtým **Sociální segregace – komparace 2 evropských měst**. Vedoucí týmu prof. Dr. D. Baum, Dr. h.c., členky týmu RNDr. K. Vondroušová, Ph.D., Mgr. K. Vrbková (do 30. 6. 2012), Ing. Mgr. I. Tichá. Pod vedením prof. Bauma připravily bibliografii a rešerše literatury týkající se sociální exkluze, sociální segregace a rešerše literatury týkající se měst Ostravy a Halle. Byly vyhledány publikované sociálně prostorové analýzy (Německo – Halle, Mainz) a publikované sociálně prostorové analýzy týkající se Ostravy. Zpracovávaly teoretické zakotvení problematiky sociální segregace, sociální exkluze s důrazem na prostorovou segregaci. Dále se na základě zjištěných informací podílely na navržení indikátorů pro komparativní studii a na výběru výzkumných metod. Připravovaly texty popisující vývoj obou měst a zjišťovaly podrobnosti týkající se bytové politiky realizované v porovnávaných městech: průběžně zpracovávaly data ze ŠLBD 2011. Zároveň popsaly metody využití při realizaci výzkumu a problémy s realizací výzkumu (jak byla získána data, jak byly vybrány indikátory). Výsledky

⁹ Změny v personálním obsazení juniorského týmu jsou podrobně uvedeny ve schválených monitorovacích zprávách za každé monitorovací období.

výzkumných aktivit mladých vědeckých pracovníků se promítly do publikačních výstupů a konferenčních aktivit:

Monografie: BAUM, D. H., VONDROUŠOVÁ, K., TICHÁ, I. 2014. *Charakteristika sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst (Halle – Ostrava)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 74 s. ISBN 978-80-7464-491-7.

Kapitola v monografii: BAUM, D. H., VONDROUŠOVÁ, K., TICHÁ, I. 2014. Sociálně prostorová segregace ve srovnání dvou měst – Ostrava a Halle. S. 219–238 in BAUM, D., GOJOVÁ, A. (eds.). *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 356 s. ISBN 978-80-7464-390-3.

VONDROUŠOVÁ, K., TICHÁ, I. Ostrava ve změnách sociální segregace mezi lety 2001–2011. Aktivní účast na konferenci „*Město a domov. IV. Brněnská konference urbánních studií*“ pořádané MU FSS v Brně, ve dnech 7. – 9. 11. 2013.

NEDOMOVÁ, E., TICHÁ, I. Sociální práce očima klientů. Aktivní účast na konferenci „*Social Work Identity in Europe. An Academic and Professional Debate 7th International ERIS conference*“, pořádané Trnavskou univerzitou v Trnavě a Evropským výzkumným institutem sociální práce, ve dnech 10. – 11. 10. 2013, Slovenská republika. Z této konference bude publikován konferenční sborník, a to v průběhu roku 2014.

Subtým **Rodina ohrožená chudobou**. Vedoucí týmu doc. PhDr. Alice Gojová, Ph.D., členky juniorského týmu Mgr. Vendula Gojová, Mgr. Eliška Lindovská, Mgr. Eva Nedomová a Mgr. Marie Špiláčková, Ph.D. Členky subtýmu se podílely na shromažďování, studiu a přípravě rešerší relevantní literatury vztahující se k výzkumu. Zúčastňovaly se sběru dat, vkládání dat do SPSS. Juniorky se podílely na analýze dat – jednorozměrné analýze – třídění dle způsobů zvládnutí a fázi sociální diskvalifikace (pro třídění bylo nutné provést výpočet hodnoty životního minima pro každou dotazovanou rodinu), kontingenční tabulky (fáze, způsob zvládnutí aj.). Zúčastnily se obsahové analýzy odpovědí na otevřené otázky a interpretace dat – jednorozměrné analýzy, kontingenční tabulky. Přispěly k zpracování publikačních výstupů:

Monografie: GOJOVÁ, A., GOJOVÁ, V., ŠPILÁČKOVÁ, M. (Eds.). 2014. *O způsobech zvládnutí chudoby z perspektivy rodin – podněty pro sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 136 s. ISBN 978-80-7464-492-4.

Kapitola v monografii: GOJOVÁ, A., GOJOVÁ, V., LINDOVSKÁ, E., NEDOMOVÁ, E., ŠPILÁČKOVÁ, M., TICHÁ, I., VONDROUŠOVÁ, K. 2014. Způsob zvládnutí chudoby a ohrožení chudobou domácnostmi rodin s nezletilými dětmi. S. 263–298 in BAUM, D., GOJOVÁ, A. (eds.). *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 356 s. ISBN 978-80-7464-390-3.

LINDOVSKÁ, E. 2014. Způsob zvládnutí obtížných situací v kontextu bezdomovectví. *Sociální práce / Sociálna práca* 13, 4: 110–124. ISSN 1213-6204 (print).

ŠPILÁČKOVÁ, M., NEDOMOVÁ, E. Chudoba – Historie a současnost jejího měření. Aktivní účast na konferenci „*X. Hradecké dny sociální práce. Profesionálna, perspektívy a rozvoj sociální práce*“, Mezinárodní vědecká konference pořádaná Univerzitou Hradec Králové a MPSV ČR, ve dnech 27. – 28. 9. 2013. Z této konference bude publikován konferenční sborník, a to v průběhu roku 2014.

Subtým **Stáří a chudoba**. Vedoucí týmu doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D., členky juniorského týmu Mgr. Gabriela Nytra, Mgr. Ing. Iva Tichá. Členky subtýmu zpracovávaly bibliografii, studovaly a připravovaly rešerše relevantní literatury vztahující se k výzkumu. Aktivně se podílely na následujících aktivitách: realizace rozhovorů se sociálními pracovníky a seniory, analýza rozhovorů včetně průběžného zpracování zápisů z rozhovorů, archivace dat, zpracování statistických dat týkajících se důchodů (vdovských, starobních), zpracování dat dostupných z ČSSZ, zpracování demografických charakteristik seniorské populace v Ostravě, zpracování dat ze SILC 2012 (ČSÚ), průběžného zpracování dat ze SLBD 2011, zálohování sebraných dat z dosavadního výzkumu. Výsledky výzkumných aktivit mladých vědeckých pracovníků jsou prezentovány v publikačních výstupech:

Monografie: SÝKOROVÁ, D., NYTRA, G., TICHÁ, I. 2014. *Bydlení v kontextu chudoby a stáří*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 70 s. ISBN 978-80-7464-493-1.

Kapitola v monografii: SÝKOROVÁ, D., TICHÁ, I., NYTRA, G. 2014. Výzkum chudoby ve stáří. S. 239–262 in BAUM, D., GOJOVÁ, A. (eds.). *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 356 s. ISBN 978-80-7464-390-3.

NYTRA, G. 2012. The Living Situation of Widowed Seniors. S. 45–49 in PETRUCIJOVÁ, J. (ed.). *Spring School of Social Work 2012*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 78 s. ISBN 978-80-7464-154-1.

NYTRA, G. 2013. Výzkum s ovdovělými seniory. S. 117–124 in PETRUCIJOVÁ, J. (ed.). *Jarní škola sociální práce 2012–2013*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 190 s. ISBN 978-80-7464-389-7.

TICHÁ, I. Významy bydlení v kontextu ohrožení chudobou či chudoby seniorů. Vystoupení na konferenci „*Město a domov. IV. Brněnská konference urbánních studií*“ pořádané MU FSS v Brně, ve dnech 7. – 9. 11. 2013.

Členky juniorského týmu prezentovaly dílčí výstupy svých badatelských aktivit na *Mezinárodní Jarní škole sociální práce*: Mgr. G. Nytra (JŠ 2012, 2013), Mgr. V. Gojová (JŠ 2012), Mgr. E. Nedomová (JŠ 2012), Mgr. E. Lindovská (JŠ 2012, 2013) a v odborných periodikách: Mgr. Lindovská, E. (článek *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014), Mgr. Tichá, I., RNDr. Vondroušová, K. (článek *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014), Dr. Špiláčková, M., Mgr. Nedomová, E. (článek *Fórum sociální politiky*, 2014).

Členky juniorského týmu také asistovaly při organizačním zajištění výzkumu a při organizaci *Badatelských odpolední* a metodologických bloků *Jarních škol 2012, 2013, 2014* (získaly zkušenosti s organizací různých forem vědecké diskuse).

Členky juniorského týmu byly zapojeny do běžné výuky v magisterských kurzech metod a technik sociálně vědního výzkumu v sociální práci (vedení vybraných cvičení, seminářů, resp. asistence vyučujícím těchto kurzů).

V letním semestru akademického roku 2013/2014 student doktorského studia Mgr. M. Brezina asistoval vyučující kurzu KAS/3FZMK *Filozofické základy metodologie společenských věd* (prezenční forma studia) a KAS/5FZMK *Filozofické základy metodologie společenských věd* (kombinovaná forma studia), garant a vyučující doc. PhDr. J. Petruciová, CSc. Cílem předmětu je seznámit studenty s filozofickými

základy analýzy poznávací činnosti určujícími východiska metodologie vědeckého poznání, ukázat specifiku metodologie společenských věd a filozofický kontext různých metodologických paradigmat, analyzovat jejich specifika včetně jejich heuristických přínosů a limitů, což dá studentům možnost lépe se orientovat ve volbě výzkumné strategie odpovídající předmětu výzkumu. Student vedl cvičení na vybraná témata, opravoval seminární práce.

V zimním semestru akademického roku 2013/2014 se doktorand Mgr. M. Mikulec podílel na zajištění výuky předmětu KAM/3TERM *Teoretická reflexe metod sociální práce v kontextu modernizace* (prezenční forma studia) a KAM/5TERM *Teoretická reflexe metod sociální práce v kontextu modernizace* (kombinovaná forma studia), garant a vyučující předmětu doc. PaedDr. O. Chytil, Ph.D. Cílem kurzu je kriticky reflektovat teoretický diskurz sociální práce a jeho vliv na vývoj metod sociální práce v podmínkách postindustriální moderny. Východiskem k dosažení cíle je analýza debaty o teoriích a metodách sociální práce v moderně. Doktorand M. Mikulec asistoval vyučujícímu kurzu, vedl vybraná cvičení, opravoval seminární práce.

V letním semestru akademického roku 2013/2014 byla studentka doktorského studia Mgr. E. Nedomová zapojena do výuky předmětu KAS/3TEMV *Teorie a metodologie výzkumu v sociální práci* (prezenční forma studia), garant a vyučující předmětu Mgr. F. Znebežánek, Ph.D. Mgr. E. Nedomová vedla vybrané přednášky a asistovala vyučujícímu. Cílem předmětu je analytické prohloubení základních poznatků týkajících se vědeckého výzkumu. Studující porozumí funkcionálním vztahům mezi paradigmaty vědeckého výzkumu na straně jedné a teoretickými předpoklady výzkumné strategie na straně druhé. Rovněž si osvojí poznatky o způsobech rozhodování v rámci určitého výzkumného paradigmatu na základě heuristického vyhodnocení jeho strukturálních složek.

Udržitelnost aktivity: Účast studentů doktorského studia FSS OU ve výuce je podmínkou úspěšného absolvování studia. Tato aktivita je zahrnutá do studijního plánu ve studijním programu Sociální politika a sociální práce, oboru Sociální práce (6731V012 – prezenční studium DS4P_2, kombinované studium DS4K, platnost akreditace do r. 2020).

Výstup klíčové aktivity 2: Semináře pro Mgr. studenty (15x)

Mgr. M. Špiláčková, Ph.D., členka juniorského týmu v období 29. 9. 2011 – 17. 10. 2013, vedla 11 seminářů pro studenty magisterského studia. Mgr. K. Vrbková, členka juniorského týmu v období 29. 9. 2011 – 30. 6. 2012, vedla 4 semináře pro studenty magisterského studia. Semináře byly prakticky zaměřeny na tvorbu závěrečných prací (VŠKP) zejména po stránce formální a metodologické. Byly koncipovány v souladu s formálními a obsahovými požadavky na vysokoškolské kvalifikační práce dle platných interních směrnic Ostravské univerzity. Semináře poskytl informace a pokyny k vypracování diplomové práce se zaměřením na výběr tématu, stanovení cíle práce, výzkumné otázky, odpovídající výzkumné metody, vyhledávání vědecky relevantní literatury, práci s odbornými texty, na umění psát odborné texty. Studenti byli seznámeni s formální úpravou (grafická úprava, strukturace textu práce, číslování, systém odkazování na odbornou literaturu a citační pravidla) a zásadami psaní závěrečných prací. Praxe pořádání seminářů věnovaných VŠKP se stala nedílnou součástí přípravy studentů nejen navazujícího magisterského studia, ale také studia bakalářského.

Výstup klíčové aktivity 2: Doktorandská kolokvia (9x)

S cílem rozšíření přípravy studentů doktorského studia v oblasti metodologie výzkumu seniorský tým rozhodl pořádat doktorandská kolokvia, na kterých studenti doktorského studia prezentovali a diskutovali v anglickém jazyce metodologické otázky svých disertačních prací. Kolokvia vedl prof. D. Baum za účasti školitelů studentů prezentujících témata, metodologie, různé výzkumné strategie a paradigmaty svých prací. Do diskuze se také zapojovali kolegové – studenti. Kolokvia přispěla k specifikaci témat disertačních prací a jejich metodologie výzkumu. Úvodní kolokvium, určující cíle, způsob organizace a harmonogram aktivit, které proběhlo 28. 03. 2012, vedl prof. Dr. D. Baum, Dr. h. c. Své disertační práce a dosavadní výsledky badatelských aktivit prezentovali doktorandi a doktorandky: Mgr. E. Nedomová a Mgr. E. Lindovská (dne 2. 10. 2012), Mgr. M. Brezina (dne 22. 01. 2013), Mgr. G. Nytra (dne 19. 03. 2013), Mgr. I. Buršová (07. 05. 2013), Mgr. A. Hegerová (15. 10. 2013), Mgr. M. Mikulec a Mgr. A. Kozáková (28. 01. 2014), Mgr. R. Hlaváčová a Mgr. L. Cieníková (25. 03. 2014). Cílem závěrečného doktorandské kolokvium (30. 05. 2014) byla diskuse týkající se otázky udržitelnosti doktorandských kolokvií v následujících letech.

1.3 KLÍČOVÁ AKTIVITA 03: Zvyšování gramotnosti ve znalosti GIS technologií aplikovaných v sociálních vědách

Aktivita představovala v rámci projektu důležitou složku rozvoje vědeckovýzkumného týmu, neboť vedla k rozšíření povědomí o aplikovatelnosti GIS technologií v sociálních vědách a seznámila členy týmu a studenty doktorského studia s konkrétními metodami, analýzami a funkcemi geoinformačního systému ArcGIS, uplatňujícího se v socioprostorových analýzách. Na počátku projektu byla z řad vědeckovýzkumného týmu garantem projektu, doc. PhDr. D. Sýkorovou, Ph.D., jmenována koordinátorka pro práce s expertem GIS – RNDr. K. Vondroušová, Ph.D., členka juniorského týmu, která v průběhu projektu zprostředkovala zadávání požadavků členů týmu expertovi GIS, který se tvorbou mapových podkladů a zpracováním socioprostorových dat v průběhu trvání projektu aktivně podílel na výstupech všech subtýmů vědeckovýzkumného týmu.

V rámci této aktivity proběhla v programu ArcGIS dvě dvoutýdenní školení pro osvojení si problematiky statistického zpracování dat s možnostmi využití prostorových analýz dat v sociálně vědním výzkumu, sociální práci a v sociálních službách. Školení tak vedlo k názornému zpracování dat na vybraných tématech sociální práce s ukázkami konkrétních prostorových analýz a mapových výstupů.

Výstupy klíčové aktivity č. 3: Vyškolení doktorandů (15 osob)

V souladu s projektovou žádostí bylo vyškoleno 15 studentů doktorského studia.

V 1. běhu školení (06/2012) bylo podpořeno 8 studentů: 4 členky juniorského týmu VEDTYMu: Mgr. E. Lindovská, Mgr. E. Nedomová, Mgr. G. Nytra, Mgr. V. Gojová a 4 studenti mimo VEDTYM: Mgr. M. Mikulec, Mgr. M. Brezina, Mgr. K. Partiková (Wojtas), Mgr. I. Kopciuchová (Burušová). Další účastníci školení GIS, kteří převzali certifikát o vyškolení: prof. PhDr. J. Keller, CSc., doc. PaedDr. O. Chytil, Ph.D., doc. PhDr. J. Petrucijová, CSc.; junioři: RNDr. K. Vondroušová, Ph.D., Mgr. K. Vrbková, Mgr. M. Špiláčková, Ph.D.; zaměstnanci FSS OU mimo VEDTYM: Mgr. I. Kaniová, Ph.D., Mgr. A. Krausová, Ph.D., Mgr. F. Znebežánek, Ph.D.

V 2. běhu školení GIS (09/2012) bylo podpořeno 7 studentů doktorského studia FSS, kteří nejsou členy projektového týmu: Mgr. Z. Vontorová, Mgr. M. Dřhlová, Mgr. A. Kozáková, Mgr. A. Hegerová, Mgr. L. Hrubá, Mgr. R. Hlaváčová, Mgr. A. Petřů. Vyjmenované studentky převzaly certifikát o vyškolení. O školení byl velký zájem, což dokládá i účast nejen studentů doktorského studia.¹⁰

Výstupy klíčové aktivity č. 3: Metodika – manuál výzkumných postupů pro vyhodnocování jednotlivých typů demosociálních a ekonomických dat (1 ks)

Po uskutečněných školeních zpracovali experti GIS „Manuál pracovních postupů v GIS pro oblast sociálního výzkumu a sociální práci“, který slouží uživatelům jako metodický manuál pro vyhodnocování sociálně demografických a socioekonomických dat.

KRTIČKA, L., ADAMEC, M., BEDNÁŘ, P. 2012. *Manuál pracovních postupů v GIS pro oblast sociálního výzkumu a sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 147 s. ISBN 978-80-74-64-155-8. [On-line]. Dostupné z: http://projekty.osu.cz/vedtym/dok/publikace/manual_prac_postupu-gis.pdf.

Anotace: Publikace nabízí uživatelům návod na použití základních klasifikačních metod tematické kartografie, správu dat v atributových tabulkách, či prostorových výběrů dat na názorných příkladech. Součástí tohoto manuálu je také přehled prostorové statistiky používané v ArcGIS, či přehled vybraných statistických metod používaných v programu IBM SPSS.

1.4 KLÍČOVÁ AKTIVITA 04: Metodologický blok mezinárodní konferenci Jarní škola sociální práce

Počínaje rokem 2007 pořádá FSS OU každoročně mezinárodní konferenci *Jarní škola sociální práce* pro studenty magisterského a doktorského studia se záměrem poskytnout jim zpětnou vazbu od akademiků z evropských zemí, příležitost k rozšíření znalostí o sociální práci v Evropě a k výměně zkušeností. Setkání je využíváno rovněž k rozvoji sítě evropského výzkumu v sociální práci.

¹⁰ Seznamy účastníků obou běhů školení jsou přílohou příslušných Monitorovacích zpráv.

FSS OU jako organizátor *Jarní školy* inovuje obsah jednotlivých běhů: program, jehož těžištěm byly v prvních dvou ročnících prezentace studentských výzkumných projektů, disertačních prací a jejich skupinové a individuální diskuse, byl rozšířen o odbornou část přednášek a workshopů.

Projekt VEDTYM umožnil nastartovat nový typ aktivity – rozšířit program mezinárodní konference *Jarní škola* o odbornou metodologickou část.

Mezinárodní konference *Jarní škola sociální práce r. 2012*: v r. 2012 se zúčastnilo 56 studentů a akademiků, z toho 37 ze zahraničí. V roce 2012 byl program obohacen o metodologický blok – workshop *Creative (Expert/Scientific) Writing*, který vedl prof. Brian Littlechild z Univerzity Hertfordshire (VB).

Mezinárodní konference *Jarní škola sociální práce r. 2013*: v r. 2013 se zúčastnilo 56 studentů a akademiků, z toho 36 ze zahraničí. V roce 2013 byl program obohacen o metodologický blok – workshop *Ethnographic Approach in Research in Social Work*, který vedla Dr. Monika Pfaller-Rott z Univerzity Eichstätt (Německo).

Mezinárodní konference *Jarní škola sociální práce r. 2014*: v r. 2014 se zúčastnilo 53 studentů a akademiků, z toho 25 ze zahraničí. V roce 2014 byl program obohacen o metodologický blok – workshop *Jak se učí výzkum výzkumem*, který vedla doc. RNDr. Ivana Loučková, CSc. z Fakulty sociálních studií OU (ČR).

Výstup klíčové aktivity č. 4: Rozšíření programu Mezinárodní konference Jarní škola sociální práce o odbornou metodologickou část (3x1 den/ročně)

V r. 2012 vedl metodologický blok prof. Dr. B. Littlechild z Univerzity Hertfordshire, Velká Británie. Workshop s názvem *Creative (Expert/Scientific) Writing* byl věnován následujícím otázkám: Jaký typ vědění a výzkumu je nutný pro efektivní ovlivnění politiky a praxe?, Jaké metody musíme používat v eticky senzitivním výzkumu?, Co je holistický přístup ve výzkumu v sociální práci ve vztahu k lidským zážitkům (jak poskytovatelů, tak klientů)?, Jaké jsou možnosti a meze kvantitativního a kvalitativního výzkumu?, Nakolik se dá zobecňovat naše práce?

V r. 2013 v rámci metodologického bloku *Jarní školy sociální práce* vystoupila Dr. Monika Pfaller-Rott z Univerzity Eichstätt (Německo) s příspěvkem *Ethnographic Approach in Research in Social Work*.

Anotace: Etnografie, která se z pohledu lektorky zabývá zkoumáním jinakosti v kontextu porozumění moci, porozumění technikám a estetice textuální a vizuální reprezentace, má silný heuristický potenciál, dává možnost výzkumníkovi být součástí výzkumu, nacházet se ve stejném prostoru se zkoumanými skupinami. Lektorka detailně prezentovala jednotlivé kroky etnografického výzkumu jako kvalitativní výzkumné strategie v sociálních vědách.

V r. 2014 v rámci metodologického bloku *Jarní školy sociální práce* vystoupila doc. RNDr. Ivana Loučková, CSc., (FSS OU) s příspěvkem *Jak se učí výzkum výzkumem?*

Anotace: Přednáška byla zaměřena na reflektování základních modelů, které jsou používány ve výzkumech v sociální práci. Výzkumná aktivita badatelů je postavena na vědomostech, dovednostech a kompetencích badatelů, které jsou v jednotlivých výzkumných přístupech diferencované. Kvantitativní výzkumné přístupy vyžadují standardní dovednosti badatelů zaměřené na zajištění měřitelnosti zkoumaného prostředí. Kvalitativní modely vyžadují schopnosti jiné, zejména dovednost odkládat teoretické vědění o zkoumaném tématu. Integrované výzkumné přístupy používají specifické paradigma, které umožňuje rozlišovat mezi jevem a pojmem, mezi teoretickými koncepty a empirickou zkušeností. Proto výuka výzkumu by měla být prokládána praktickými cvičeními zaměřenými na prozkoumání vlastních schopností badatele s ohledem na používání výzkumný přístup.

Výstup klíčové aktivity č. 4: Recenzovaný sborník (3x)

PETRUCIJOVÁ, J. (ed.). 2012. *Spring school of social work 2012*. Sborník příspěvků z rozšířeného metodologického bloku *Jarní školy*, který se konal dne 28. dubna 2012. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 78 s. ISBN 978-80-7464-154-1. [On-line]. Dostupné z: http://projekty.osu.cz/vedtym/dok/publikace/sbornik_js_2012.pdf.

Recenzenti: doc. PhDr. A. Gojová, Ph.D., doc. PaedDr. O. Chytil, Ph.D., prof. PhDr. J. Keller, CSc., doc. PhDr. J. Petrucijová, CSc., doc. PhDr. D. Sýkorová, Ph.D.

Anotace: Metodologický blok zahraničních expertů byl zastoupen dvěma autory: (1) prof. B. Littlechild analyzoval etické aspekty kvalitativního výzkumu v sociální práci a (2) prof. P. Erath se věnoval osmi krokům k formulaci validní výzkumné otázky, která umožňuje výzkumníkům identifikovat výzkumnou strategii a výzkumný design (viz 8. BO). Doktorandi FSS OU prezentovali metodologické ukotvení svých disertačních prací.

PETRUCIJOVÁ, J. (ed.). 2013. *Jarní škola sociální práce 2012–2013*. Sborník příspěvků z mezinárodních konferencí a rozšířených metodologických bloků *Jarní školy sociální práce*, které se konaly ve dnech 28. dubna 2012 a 19. dubna 2013. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 190 s. ISBN 978-80-7464-389-7. [On-line]. Dostupné z: http://projekty.osu.cz/vedtym/9_publikace.html.

Recenzenti: doc. PhDr. A. Gojová, Ph.D., prof. PhDr. S. Hubík, CSc., doc. PaedDr. O. Chytil, Ph.D., prof. PhDr. J. Keller, CSc., doc. PhDr. J. Petrucijová, CSc., doc. PhDr. D. Sýkorová, Ph.D., Mgr. M. Špiláčková, Ph.D., Mgr. F. Znebežánek, Ph.D.

Anotace: Sborník se skládá ze dvou částí odpovídajících jednotlivým letům konání *Jarní školy sociální práce* v r. 2012 a 2013. Každá z částí nabízí vystoupení zahraničních expertů věnované otázkám metodologie, které zazněly na metodologických blocích *Jarní školy*, a texty vystoupení studentů doktorského studia Fakulty sociálních studií OU.

PETRUCIJOVÁ, J. (ed.). 2014. *Jarní škola sociální práce 2014*. Sborník příspěvků z rozšířeného metodologického bloku *Jarní školy sociální práce*, který se konal dne 9. 4. 2014. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 80 s. ISBN 978-80-7464-536-5. [On-line]. Dostupné z: http://projekty.osu.cz/vedtym/9_publikace.html.

Recenzenti: doc. PhDr. A. Gojová, Ph.D., doc. PaedDr. O. Chytil, Ph.D., prof. PhDr. J. Keller, CSc., doc. PhDr. J. Petrucijová, CSc., doc. PhDr. D. Sýkorová, Ph.D., Mgr. M. Špiláčková, Ph.D., Mgr. F. Znebežánek, Ph.D.

Anotace: Sborník prezentuje odborný články doktorandů Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě věnované metodologickým otázkám jednotlivých disertačních prací.

Výstup klíčové aktivity č. 4: Vzdělávání 15 studentů DSP

Vzdělávacími a vědecko výzkumnými aktivitami projektu VEDTYM byli podpořeni následující studenti (dle jednotlivých let realizace projektových aktivit): v roce 2012: Mgr. M. Mikulec, Mgr. M. Brezina, Mgr. E. Lindovská, Mgr. E. Nedomová, Mgr. G. Nytra, Mgr. K. Partiková (Wojtas), Mgr. I. Kopciuchová (Buršová), Mgr. V. Gojová; v roce 2013: Mgr. Z. Vontorová, Mgr. M. Dihlová, Mgr. A. Kozáková, Mgr. A. Hegerová, Mgr. L. Hrubá, Mgr. R. Hlaváčová; v roce 2014: Mgr. T. Waloszek, Mgr. M. Pulkertová, Mgr. Š. Ulčáková, Mgr. K. Glumbíková, Mgr. K. Holubová

Udržitelnost aktivity: Aktivní účast studentů doktorského studia FSS OU na mezinárodní konferenci *Jarní školy sociální práce*, včetně absolvování metodologického bloku JŠ, je podmínkou úspěšného absolvování studia. Tato aktivita je nově zahrnutá do studijního plánu ve studijním programu Sociální politika a sociální práce, oboru Sociální práce (6731V012 –prezenční studium DS4P_2, kombinované studium DS4K, platnost akreditace do r. 2020).

2 PUBLICITA PROJEKTU

Jelena PETRUCIOVÁ

Jedním z prvních kroků zajištění publicity projektu bylo zřízení internetových stránek projektu VEDTYM (<http://projekty.osu.cz/vedtym/>), které byly umístěny na hlavní internetovou stránku Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě (<http://fss.osu.cz/>). Internetové stránky projektu mají přehlednou strukturu, jejich aktualizace probíhá v souladu s realizací jednotlivých aktivit projektu.

Je dodržována jednotná vizuální identita projektu v souladu s Manuálem vizuální identity loga Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost. Publikace vypracované v rámci projektu a vydané FSS OU byly označeny názvem projektu a logy dle zmíněného Manuálu. Publikace vypracované v rámci projektu a vydané jinými institucemi mají poznámku „tato publikace byla vypracována v rámci projektu Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií, č. CZ.1.07/2.3.00/20.0080“.

Materiály vztahující se k projektu, např. prezentace v rámci badatelských odpolední, doktorandských kolokvií, seminářů pro doktorandy, kulatých stolů, školení GIS, metodologických bloků *Jarních škol*, stejně tak prezenční listiny, projektová dokumentace, projektová komunikace aj., byly označeny názvem projektu a logy dle Manuálu vizuální identity OPVK.

Publicita projektu dle jednotlivých let realizace projektu:

1. BÁDÁŠ, BÁDÁM, BÁDÁME. Červenec 2011. *Newsletter. Elektronický měsíčník Ostravské univerzity v Ostravě* 5, 7: 1. Dostupné z: http://www.osu.cz/dokumenty/newsletter/2011/newsletter07_2011.pdf. Dostupné na webových stránkách projektu VEDTYM: <http://projekty.osu.cz/vedtym/>.
2. BÁDÁŠ, BÁDÁM, BÁDÁME. Podpis „haj“. Říjen 2011. *Listy Ostravské univerzity* 19, str. 14. Dostupné z: http://www.osu.cz/listy/archiv/2011/stlisty05_2011.pdf.
3. PARTIKOVÁ, K. Leden 2012. Projekt „VEDTYM“ očima účastníků. *Newsletter. Elektronický měsíčník Ostravské univerzity v Ostravě* 6, 1: 3. Dostupné z: http://www.osu.cz/dokumenty/newsletter/2012/newsletter01_2012.pdf. Dostupné na webových stránkách projektu VEDTYM: http://projekty.osu.cz/vedtym/3_uvod.html.
4. PARTIKOVÁ, K. Únor 2012. Projekt „VEDTYM“ očima účastníků. *Listy Ostravské univerzity* 20, s. 7. Dostupné z: http://www.osu.cz/listy/archiv/2012/stlisty01_2012.pdf.
5. SCHAUMANOVÁ, H. Srpen 2012. „VEDTYM“ na Jarní škole sociální práce. *Newsletter. Elektronický měsíčník Ostravské univerzity v Ostravě* 6, 8: 2. Dostupné z: http://www.osu.cz/dokumenty/newsletter/2012/newsletter08_2012.pdf.
6. Aktuální výzkum. FSS OU realizuje projekt „Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií“. Vloženo 30. 08. 2012. *Sociální práce / Sociální práca*. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/index.php?sekce=6&podsekce=29&clanek=17>.

7. NEDOMOVÁ, E. Březen 2012. Školení GIS. *Listy Ostravské univerzity* 20, 3: 6. Dostupné z: http://www.osu.cz/listy/archiv/2012/stlisty03_2012.pdf.
8. NEMETHOVÁ, P. *Jarní škola sociální práce v Evropě pro studenty magisterského a doktorského studia* 2012. (článek, fotogalerie, video) *ERIS - Evropský výzkumný ústav Sociální práce OU*. Aktualizováno 12. 06. 2012. Dostupné z: <http://evis.osu.cz/index.php?id=9826>.
9. SÝKOROVÁ, D. Poverty in the old age. Presentation of the Research Project. Pp. 77–78 in BALDSCHUN, A., JAAKOLA, A.-M., LEINONEN, L. (Eds.). *Construction European Social Welfare and Social Work in the Midst of Diverse Traditions, Policies and Practices*. Book of abstracts of international conference, held 10. – 12. 10. 2012 at the University Kuopio, Finsko. ERIS Materials, Volume 1. ERIS Publisher.
10. LOUČKOVÁ, I. 2012. Constructing European social welfare and social work: What can we learn from comparative research? P. 23 in BALDSCHUN, A., JAAKOLA, A.-M., LEINONEN, L. (Eds.). *Construction European Social Welfare and Social Work in the Midst of Diverse Traditions, Policies and Practices*. Book of abstracts of international conference, held 10. – 12. 10. 2012 at the University Kuopio, Finsko. ERIS Materials, Volume 1. ERIS Publisher.
11. CHYTIL, O., SÝKOROVÁ, D. Prosinec 2012. Poděkování: fakulta sociálních studií spolupracuje s městským obvodem Mariánské Hory a Hulváky. *Zpravodaj Mariánských hor a Hulváky*, 214: 4. Dostupné z: <http://www.marianskehory.cz/cs/o-marianskych-horach/media-a-zpravodajstvi/zpravodaj/2012/Prosinec%202012.pdf>.
12. HURTIKOVÁ, M. 2013. Projekt VEDTYM organizoval kulatý stůl. *Listy Ostravské univerzity* 21, 1: 9. Dostupné z: http://www.osu.cz/listy/archiv/2013/stlisty01_2013.pdf.
13. CHYTIL, O. 2013. Inaugurace děkana fakulty sociálních studií. *Listy Ostravské univerzity* 21, 2: 6–7. Dostupné z: http://www.osu.cz/listy/archiv/2013/stlisty02_2013.pdf.
14. HURTIKOVÁ, M. 2013. VEDTYM a Jarní škola sociální práce v Evropě. *Listy Ostravské univerzity* 21, 2: 10. Dostupné z: http://www.osu.cz/listy/archiv/2013/stlisty02_2013.pdf.
15. HURTIKOVÁ, M. 2013. Projekt VEDTYM organizoval akci Rodiny ohrožené chudobou. *Listy Ostravské univerzity* 21, 4: 6–7. Dostupné z: http://www.osu.cz/listy/archiv/2013/stlisty04_2013.pdf.
16. TICHÁ, I., PETRUCIOVÁ, J. Duben 2013. Fakulta Sociálních studií spolupracuje s městským obvodem Radvanice a Bartovice. *RaB NOVINY*. Statutární město Ostrava. Informační měsíčník občanů obvodu Radvanice a Bartovice, ročník XXI, s. 3. Dostupné z: https://radvanice.ostrava.cz/cs/o-radvanicich-a-bartovicich/rab-noviny/rocnik-2013/rabky_04_13.pdf.
17. SÝKOROVÁ, D. 2013. Research report Seniors and poverty. *ERIS Web Journal* 4, 1: 58. ISSN 1804-0454.
18. TICHÁ, I., VONDROUŠOVÁ, K. 2013. Research report from Faculty of Social Studies, University of Ostrava. *ERIS Web Journal* 4, 2: 52. ISSN 1804-0454.
19. TICHÁ, I. 2014. Poděkování sociálnímu odboru. *Jižní listy*, 4: 16.
20. PETRUCIOVÁ, J. 2014. Project VEDTYM at the Faculty of Social Studies of the University of Ostrava in Ostrava. *ERIS Web Journal* 5, 1. ISSN 1804-0454.

3 DÍLČÍ ANALÝZY

3.1 Slovo zahraničního experta

Detlef H. BAUM

V této zprávě jsme spojili výsledky různých klíčových aktivit a především čtyř výzkumných projektů prováděných jednotlivými subtýmy v kontextu projektu VEDTYM. Kontext byl dán složením výzkumného týmu a zaměřením na podporu vědeckého dorostu. Svou roli hrála i skutečnost, že jsme chtěli zastřešit projekty s výrazně odlišnými tématy „společnou tematickou střechou“. Všechny projekty více či méně soustředily svou pozornost na problematiku významu sociální inkluze a sociální exkluze pro zkoumané skupiny.

Tím jsme také zdokumentovali různorodost teoretických výzkumných přístupů a výzkumných metod, s jejichž pomocí mohou být zpracovávány sociální problémy a důsledky sociální exkluze.

Otázka, která je hybnou silou všech projektů, zní: Kde je na strukturální úrovni žádoucí vliv sociální politiky a jak se na rovině jednání daří sociální integrace do společenských polí jednání, v níž by měl být člověk integrován a kde je především požadována sociální práce jako integrální součást sociální politiky?

Projekt subtýmu *Stáří a chudoba* tematizuje chudobu ve stáří jako stále naléhavější sociálně politické téma. Jak zvládají staří lidé svůj běžný život za podmínek chudoby, tedy na hranici desintegrace?

Projekt subtýmu *Rodina ohrožená chudobou* si klade otázku, jak se v různých životních situacích a v podmínkách každodenního života potýkají s chudobou nebo ohrožením chudobou rodiny s dětmi – chudoba totiž vždy úzce souvisí s vyloučením.

V projektu subtýmu *Sociální segregace – komparace 2 evropských měst*, diskutujeme o důsledcích sociálně prostorové segregace pro sociální exkluzi celých skupin obyvatelstva na základě polohy jejich bydliště.

Na příkladu bezdomovectví sledujeme v projektu *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická* fenomén sociální exkluze.

Jako zahraniční expert zabývající se otázkami výzkumu v sociální práci, a to především v oblasti měst a obcí, se zaměřením na problematiku chudoby a sociální problémy ve městě a komunitní sociální práci, byl autor tohoto úvodu jako součást a vedoucí člen týmu zodpovědný za rozvoj výzkumného týmu a za formulování výzkumných otázek.

V evropském kontextu nejsou zde tematizované otázky a přístupy neznámé – ať už jde o západní, střední či východní Evropu. Rozvoj evropských měst spojuje dlouhá společná tradice. Evropská rodina si ve svých dějinách vybudovala tradici, která v kontextu moderny formovala rodinu jako specifickou sociální skupinu. Sociální

problémy rozvíjející se průmyslové společnosti, které se koncentrovaly v pojmu sociální otázky v 19. století, pak byly výzvou pro sociální politiku v zemích centrální Evropy.

V tomto smyslu odpovídají výzkumné projekty dobré tradici evropských dějin a jejich pojetí. Autorovi úvodu se podařilo v kontextu diskuse zprostředkovat předání těchto historických tradic ve spojení s výzkumnou praxí sociální práce, respektive přinejmenším došlo k podnícení diskursu na dané téma.

Diskuse byly jednak obohaceny pro mladé vědecké pracovníky, jednak také vedly autora k formulování nových otázek výzkumné praxe, a to především v rámci výměny poznatků se zkušenými badateli z Fakulty sociálních studií na Ostravské univerzitě a také s odborníky z praxe.

Na pozadí transformačního procesu postsocialistické společnosti ve společnost (post) industriální v České republice nabyly na intenzitě otázky, které v pokročilých západních společnostech v této formě již nejsou – a možná dokonce ani nikdy nebyly – aktuální, protože jejich dějiny industrializace a urbanizace probíhaly jinými způsoby. Především musely ujit dlouhou cestu, než dosáhly toho, co chtěly společnosti v transformačním procesu získat v jakési prostorové i časové kondenzaci.

Na základě sociální proměny a sociálně politických změn v České republice se tak formovala nová sociální rizika a nové sociální deformace, které se v logice svého vzniku odlišují od rizik a deformací západních postindustriálních společností. Pro „západního“ sociologa byl přínosem poznatek, že nová sociální rizika se v české společnosti řídí svou vlastní logikou vzniku a vývoje a nejsou srovnatelná například s riziky panujícími ve Spolkové republice Německo. Nemohou také být obsáhle vykládána obvyklými sociologickými metodami a teoretickými přístupy, jako je například teorie sociální stratifikace.

Pro kapitalistický ekonomický systém, který se ustálil také v České republice, je pro vysvětlení zhodnocení práce velmi významné posouzení sociální integrace a vyloučení lidí ve společnosti. Pojem kapitalismus je jistě obvyklým tématem v analýze dnešních západoevropských společností.

Rozhodující je zde proto otázka, jaké sociálně politické strategie odpovědí na logiku zhodnocení práce se historicky vyvinuly v procesu vzniku sociální politiky. Odpovědi ekonomiky založené na sociálním státě, tedy „sociálně tržního hospodářství“, budou určitě znít jinak než odpovědi neoliberálně pojatého ekonomického uspořádání.

Zkušenosti, které kriticky uvažující vědec z oblasti sociálních věd v této souvislosti získal ve Spolkové republice Německo, jsou sice také „odstrašující“, protože i ve společenském uspořádání sociálního státu nezaměstnaný prožívá pocit ztráty vlastní hodnoty. Zahraniční expert, ale narazil na některé otázky exkluze a jejich mechanismů v české společnosti v oblasti práce, bydlení nebo zdraví a vzdělávání, které v této formě již nezažil a na něž nemá jinou odpověď než tu, že je nutno vyvinout zcela jinou sociální politiku, která poskytne politické odpovědi na společenské problémy, nebude individualizovat sociální problémy a vztahovat je k jednotlivým biografům a neponechá lidi vlastnímu osudu.

Také v oblasti sociální práce dospěl autor úvodu k názoru, že v klíčových otázkách společensko-politického pojetí a role sociální práce jako součásti sociální politiky převládají různé výchozí historické situace. Jistě je to možné přičítat historickému procesu, pro který je typická existence vlastní rozvinuté sociální politiky v československé společnosti v předsocialistické fázi, která se později transformovala do socialistické

politiky a nyní vlastně prochází retransformací. Bylo tedy zjevně třeba navázat na obě tradice: na předsocialistické kořeny, ale i na výsledky sociální politiky za socialismu.

Z pohledu kritické sociální vědy, jejímž zastáncem je také autor úvodu, musí být zřetelněji patrné, že výzkum společenských příčin individuálních problémů se má cíleněji zaměřit na otázku, zda byly tyto individuální problémy vytvořeny společností a také zda jsou následkem určitého společenského vývoje a sociální politiky. Pouze tak totiž můžeme dospět k poznání, že sociální politika je zodpovědná nejen za zpracování a řešení sociálních problémů, ale také za jejich vznik a zůstávání. Jde o to, aby sociální politika individuům jednoduše nepřisouvala zodpovědnost za jejich problémy a tím také za jejich řešení.

Významný rozdíl vnímá autor v hodnocení sociálně prostorových životních poměrů a jejich vlivu na zdařilou sociální integraci. Komuna – tedy vesnice, město, městská část – také v českém prostředí stále nabývá na významu pro sociální integraci obyvatel. Tradiční pojetí obecní samosprávy v Německu vždy zdůrazňovalo význam obce pro sociální integraci. V České republice se taková tradice musí teprve vyvinout. Skutečnost, že konkrétní životní okolnosti určují sociální jednání, je v oblasti sociální práce známá, avšak ovlivňováním těchto životních okolností je sociální práci zatím spíše cizí. Pro výše uvedené úvahy je relevantní přístup komunitní sociální práce. Komunitní sociální práce zaměřená na sociální prostor sází na aktivaci obyvatel, kteří se mohou cítit jako součást obce, a proto jsou zainteresovaní na jejím uspořádání. Otázkou je, jak klienty aktivovat tak, aby došlo k přínosné spolupráci. I v západních společnostech stále ještě často vycházíme z předpokladu, že sociální práce musí pracovat pro klienty a nikoliv *společně s nimi*. Z klientů se stávají akteři v té míře, v níž se sami podílejí na řešení a zpracování vlastních problémů.

Shrnutí. V kontextu evropského výzkumného projektu je důležitá nejen srovnávací perspektiva, s níž jsou hodnoceny a porovnávány výzkumné přístupy, metody a teorie. Právě v sociálních vědách hrají stále významnější roli skutečnosti jako srovnávání souvisejících sociálně strukturálních společenských kontextů výzkumu, zda je výzkum „žádoucí“ a co má být zkoumáno.

Právě problémy relevantní pro sociální práci představují většinou také sociálně politické otázky. Odpovědi na ně závisejí na mnoha proměnných, které jsou v jednotlivých společnostech velmi rozdílné a nelze je vždy dopředu odhadnout. Ze zkušeností vyplývá, že tyto sociálně politické kontexty nemusíme nutně sdílet nebo akceptovat, ale musíme je chápat, abychom je mohli na vědecké úrovni přiměřeně analyzovat.

Společnost, která nepotřebuje kritickou sociální vědu, se nejen vyhýbá vlastní analýze, ale vzdává se také podstatné součásti vlastní identity ve smyslu moderní komplexní společnosti. Taková reflexe by měla být výzvou pro většinu evropských společností.

Výzkumník, který zkoumal a diskutoval v jiném než ve vlastním důvěrně známém kontextu a zároveň získal zkušenosti v rámci společného poznávání a společných zájmů, které obohatily obě strany, tak dospěl k výše uvedeným souhrnným poznatkům.

3.2 Exkluze – problém sociální i metodologický

Jan KELLER

Problematika sociálního vyloučení byla v této studii pojata jako fenomén, který může posloužit jak ke zkoumání problémů společnosti při přechodu od fáze průmyslové k postindustriální, tak také k ilustraci problémů společenských věd při přechodu od pozitivismu a strukturalismu k přístupům interpretativním a konstruktivistickým.

V prvé části studie byla sociální exkluze zkoumána z hlediska aktuálního stavu a vývojových tendencí současné společnosti. V tomto širším kontextu byla zmapována historie konceptu exkluze a byly zkoumány příčiny jejího masového rozšíření. Pozornost byla věnována rovněž vnitřní struktura tohoto jevu, tedy různým typům a fázím sociální exkluze, a byla provedena analýza reakcí samotných exkludovaných. Sociálního vyloučení bylo zkoumáno také z hlediska některých současných teorií společnosti. Byly sumarizovány také návrhy na řešení tohoto sociálního problému.

Ve druhé části byly prozkoumány některé metodologické aspekty zmíněné problematiky. Fenomén sociální exkluze a její krajní projev – bezdomovectví – byl využit k rozboru možností sociálního konstrukcionismu a k upozornění na rizika, která v sobě tento přístup k sociální realitě obsahuje. Pro potřeby analýzy bylo rozlišeno několik typů sociálního konstruktivismu a byly rozebrány jejich potence i rizika.

Při zkoumání exkluze jako sociálního problému byl tento jev identifikován za pomoci širšího konceptu – dekonverze, tedy pochybení příležitostí, s nimiž je spojeno veřejné uznání a pocit užitečnosti pro společnost. K tomuto procesu (analogickému s dekonverzí, k níž došlo při vzniku průmyslové společnosti) dochází při přechodu od průmyslové společnosti ke společnosti postindustriální. Zatímco předchozí vlna rekonverze (a její doprovod – sociální exkluze) byla vyřešena nástupem společnosti zaměstnání a zformováním instituce sociálního státu, dnešní vlna dekonverze probíhá v situaci, kdy obě zmíněné pojistky na udržení sociální integrity jsou vyřazovány z provozu.

Na příkladu francouzské sociologie bylo ukázáno, že koncept sociální exkluze se začíná používat jako významný explikační přístup od konce osmdesátých let 20. století, a to v souvislosti s růstem dlouhodobé nezaměstnanosti, s prekarizací práce a s neúspěchem řady veřejných politik.

Důraz je kladen na to, že sociální vyloučení znamená více než jen chudobu. Má prvky, které překračují obyčejnou nerovnost. Jedná se o nerovnost natolik dalekosáhlou, že to dotčeným přináší problém s jejich vlastní identitou. Jde o nerovnost, která zasahuje a narušuje kontakty se zbytkem společnosti a je natolik intenzivní, že sociálně vyloučení nejsou schopni hájit kolektivně své zájmy. Sociální práce mívá potíž exkluzi v tomto širším kontextu uchopit a má tendenci pohlížet na sociální vyloučení jako na sérii drobných individuálních příhod, které nemají společného jmenovatele. Opomíjejí se přitom faktory, které šíření exkluze podmiňují. Kromě masové nezaměstnanosti a prekarizace práce mezi ně patří též zeslabení mechanismů kolektivní ochrany práce, zhroucení dělnické politické reprezentace, destabilizace rodin z nižších sociálních vrstev, chátrání čtvrtí obydlených touto populací a šíření etnorasové rezidenční segregace. Jedná se tedy o důsledky rozkladu sociální kategorie dělníků při přechodu k postindustriální společnosti.

Dále se potvrzuje, že exkluze má výrazně generační charakter. V devadesátých letech 20. století se v řadě zemí pro mladé lidi s nižším vzděláním uzavřela možnost získat plnohodnotný pracovní poměr. Následovala frustrace z toho, že mladé lidi nečeká žádná profesní stabilizace. To z nich vytváří potenciálně nebezpečnou kategorii lidí bez budoucnosti.

Kromě obecných faktorů, které zapříčiňují masový nástup exkluze, byl tento proces jemněji vnitřně typologizován a byly stanoveny jeho charakteristické fáze, či stupně závažnosti. Potvrđilo se, že reakce na exkluzi varíují především podle toho, postihnou-li jednotlivce izolovaně, anebo v celých početných skupinách. Dále intervenue věk, rodinná situace, výše kvalifikace, délka pracovního kontraktu před nástupem exkluze, stupeň participace v neformálních sítích a některé další faktory.

Byly přitom – v souhlase s typologiemi řady autorů – identifikovány tři základní fáze či spíše stupně sociální exkluze z hlediska samotných exkludovaných. V jejich průběhu se přechází od bagatelizace problémů a odmítání spolupráce se sociálními pracovníky k postupné závislosti na sociálních službách doprovázené různými strategiemi legitimizace této závislosti. Krajním stadiem je pak roztržka s institucí sociální práce, rezignace a různé způsoby sebedestrukce obětí sociální exkluze.

V rovině teoretické bylo ukázáno, nakolik pozměnil nástup sociální exkluze celkový pohled na fungování společnosti. Namísto vertikální opozice (vládnoucí/ovládání), která byla charakteristická pro společnost průmyslovou, nastupuje opozice horizontální (ti, kdo jsou uvnitř versus ti, kdo jsou vně).

Bylo naznačeno, v jakém ohledu toto pojetí zastírá poměry uvnitř dnešní společnosti a zkrsluje její povahu. Vytváří představu, že jádro společnosti je dobře integrované v kontrastu k těm, kdo z ní jsou vyloučeni. Tím se mimo jiné zakrývá a zneviditelňuje zhoršování postavení středních vrstev.

Z analýzy vyplynuly také faktory, které blokují řešení problému exkluze, tedy jednak znemožňují dát lidem plnohodnotnou práci v potřebném množství, jednak udržují spojení mezi uznáním a úspěšností s čistě tržní úspěšností. Tyto úvahy ústí do zásadní otázky: do jaké míry je logika trhu vůbec slučitelná se sociální kohezí.

Další šíření exkluze, nárůst jejího rozsahu a ohrožení stále vyšších vrstev tímto fenoménem je velice pravděpodobné. Vede k tomu souběh dvou faktorů: na jedné straně dochází k úbytku plnohodnotné práce, na straně druhé roste tlak na generalizaci tržních vztahů, tedy prosazuje se stále užší vazba mezi uchováním důstojných životních podmínek a zdatností prokázanou na trhu práce.

Zkoumání exkluze jako metodologického problému vedlo k analýze možností a mezi sociálního konstrukcionismu, tedy směru, který v několika variacích zdůrazňuje úlohu jednotlivců ve vzájemné interakci při vytváření sociální reality.

Byly rozlišeny dva krajní póly konstrukcionismu – realistický a postmoderní. Prvý z nich v zásadě uznává existenci reality nezávislé na těch, kdo ji vykládají. Je schopen ukázat, jak selektivní výklad reality slouží konkrétním zájmům a nakolik může být využit k mocenskému ovládnutí jedné skupiny druhou. Zohledňuje také fakt, že každý jedinec se rodí a vyrůstá na určitém místě v rámci objektivně dané sociální struktury. Tato pozice v rámci existující stratifikace do značné míry předurčuje, jak budou jednotliví lidé a celé skupiny určité události a jevy vnímat a hodnotit.

Naproti tomu konstrukcionismus postmoderní odhlíží od sociální reality ve smyslu jakkoliv zprostředkované společenské podmíněnosti těch, kdo svět různě čtou či

vykládají. Zdůrazňuje jedinečnost každého subjektu, jeho naprostou autonomii a prakticky neomezenou kreativitu, s níž každý interpretuje a vzápětí opět reinterpretuje svůj svět. Jakýkoliv výklad světa je přitom stejně libovolný a nezávazný jako každý jiný výklad, všechny jsou stejně efemérní, prchavé, žádný z nich nemá blíže k pravdě, ať již ji chápeme jakkoliv. Ve světě postmoderního konstrukcionismu neexistuje žádná moc ani mocenská nerovnost. Vše je v tomto světě mocensky neutrální, nic v něm není nutné a nic v něm není ani nemožné.

Dále je ukázáno, nakolik je rozsáhlý prostor mezi oběma krajními póly konstrukcionismu vyplněn názory autorů a koncepcemi, které postupně ztrácejí kontakt s realitou sociálně strukturované společnosti a s aktéry hájícími své osobní a skupinové zájmy.

Při přemístování ze světa reálného do světa čistě virtuálního hrají významnou roli prvky, které jsou v rámci svých disciplín (vědy o kultuře, filozofie jazyka, lingvistika aj.) nepochybně pravdivé, funkční a užitečné, jejich nekritické použití na výklad dění ve společnosti však vede ke krajně problematickým výsledkům.

Díky souběhu těchto vlivů je zdůrazňována závislost jednatícího člověka nikoliv na jeho pozici v sociální struktuře, nýbrž na vědění, jež sdílí spolu s druhými v důsledku používání společného jazyka a v důsledku socializace do téže kultury. U zmíněných autorů je nadmíru zvýrazněn rituální aspekt lidské činnosti. To vede k přesvědčení, že otázka iluzornosti či pravdivosti výkladu reality je víceméně irelevantní, neboť u rituálů nemá smysl uvažovat o jejich pravdivosti, nýbrž pouze o funkčnosti.

Je rovněž ukázáno, jak se s přesunem pozornosti k ritualizovaným praktikám mění pojetí moci. Její existence není zcela popřena, je však vyloučeno, aby vytvářela nerovnost.

Spolu s tím, jak se konstrukcionismus obrací k ritualizovaným praktikám, stává se příslušnost k MY oproti ONI mnohem důležitější než jakákoliv hierarchie pozic v rámci skupiny či celé společnosti. Připouští se, že jakási sociální nerovnost v rámci celku může existovat, to však nehraje žádnou roli ani pro pocit vlastní identity, ani při utváření a udržování hranic vůči nečlenům.

Postmoderní konstrukcionismus nechce pak už o hierarchii vůbec nic vědět. Neexistuje žádná nerovnost, všude je jen nekonečná rozmanitost a nesouměřitelná různost.

Je zdůrazněno, že k prudkému rozmachu konstrukcionismu dochází právě od osmdesátých let 20. století, tedy od doby, kdy začíná nabírat na intenzitě a masovosti proces sociální exkluze, kdy stagnují a upadají nová sociální hnutí, a kdy se ideologií hlavního proudu stává neoliberalismus. K rozkvětu konstrukcionistických přístupů dochází právě v době, kdy se na všech úrovních zvyšuje konkurenční boj a ekonomické tlaky poměrně direktivně určují, jaký prostor zbude pro ziskově nevyužitelné přidělování významů.

Rozbor různých typů sociálního konstrukcionismu je konkretizován a ilustrován na příkladu krajní formy sociální exkluze, kterou je bezdomovectví.

Je dokumentována překvapivá podobnost mezi typickými rysy mentálního rozpoložení bezdomovců (vnitřní dezintegrace versus projekce do světa fantazie) a typickými proudy postmodernismu – skeptickým a afirmativním. Je ukázáno, v jaké míře postmoderní konstrukcionismus kopíruje obě základní polohy mentality lidí bez domova.

Je konstatováno, že masivní nástup postmodernismu právě od osmdesátých let 20. století není náhodný, a je vyslovena hypotéza, že také postmoderní myslitelé reagují svými konstrukcemi na neúspěch, na pocit zbytečnosti a zmaru. Za vším mohou stát

jednak deziluze z vývoje nových sociálních hnutí, od nichž se v letech sedmdesátých tolik slibovalo, jednak určitá vyčerpanost společenských věd a konečně také výrazný statusový sestup akademiků a pokles prestiže vzdělání, především toho humanitního. To vše dohromady činí z postmoderních myslitelů jakési statusové bezdomovce. Nestrádají materiálním nedostatkem, nýbrž nedostatkem uznání.

Postmoderna je identifikována jako způsob, jakým se ti, kdo procházejí procesem zpochybňování svého statusu, mstí úspěšným a dobře zajištěným. Kritizují všechno to, co jim mělo jako profesní skupině dopomoci k postavení a k účtě, ale nepomohlo: nástroje vědy, metodu jako cestu k nalezení pravdy, nárok na pravdivost jako takový, výjimečné (avantgardní) postavení vědců ve společnosti, originalitu nápadů a autorství objevů. Postmodernismus tak lze číst jako výraz frustrace z nenaplněných ambicí.

V rámci přístupu realistického konstruktivismu jsou na příkladu bezdomovectví rozlišeny tři kategorie „konstruktérů reality“: badatelé, kteří tento sociální problém zkoumají, dále aktéři bez vědeckých ambicí (médiá, politici, ale také agentury, které se snaží bezdomovcům pomáhat) a konečně též samotní bezdomovci. Ve všech těchto případech je ukázáno, na čem závisí výsledná konstrukce reality.

Tímto způsobem je v rámci konstrukcionismu identifikována široká škála přístupů, které se v řadě ohledů poměrně výrazně navzájem liší.

Je ukázáno, jakým způsobem je realistický konstrukcionismus schopen reflektovat řadu problematičtějších bodů, jež jsou spjaty se snahou věcně analyzovat sociální realitu obecně a palčivé sociální problémy zvláště. Realistický konstrukcionismus dokáže rovněž upozornit na některé latentní cíle, které se skrývají za manifestním výkladem obrazu světa či jeho částí. V této souvislosti je schopen upozornit na zájmovou podmíněnost různých výkladů reality.

Ani tyto přínosné formy konstrukcionismu však nejsou schopny reflektovat procesy, které stojí za řadou sociálních problémů, ale přitom neprocházejí vědomím těch, kdo jsou jimi zasaženi, či se jimi v různých kontextech zabývají. Pozornosti postmoderních konstrukcionistů tyto širší souvislosti unikají zcela pravidelně.

Prakticky žádná forma sociálního konstrukcionismu pak není schopna sledovat zkoumané jevy v jejich sociální podmíněnosti a v historickém vývoji. Je to důsledek toho, že přístup k sociální realitě, který je plně oprávněn v rovině sociologie vědění, je zcela bez opodstatnění rozšířen a chce se stát univerzálním výkladovým schématem, jež nepřipouští žádný skutečně alternativní pohled.

3.3 Komparace sociálně prostorové segregace ve městech Ostrava a Halle (Saale)¹¹

Detlef BAUM, Kamila VONDROUŠOVÁ, Iva TICHÁ

Cíle projektu. Cílem projektu subtýmu „Sociálně prostorová segregace“ byl výzkum a zhodnocení procesu sociální segregace probíhající v postsocialistických městech na příkladu Ostravy v České republice a Halle (Saale) v Německu. Těžištěm je zpracování komparativní případové studie se zaměřením na popis a hodnocení vybraných ukazatelů sociální segregace, porovnání identifikovaných segregovaných lokalit a přístupů k jejich řešení. Projekt srovnává logiku a dynamiku procesu sociální segregace obyvatelstva v obytných částech obou vybraných evropských měst. V Ostravě i v Halle (Saale) lze identifikovat lokality se sociodemografickými diferencemi, které v těchto městech vedou k určitým formám socioprostorové segregace. Na základě vnějších faktorů (národní a legislativní specifika) nabývá sociálně prostorová segregace v obou městech odlišný charakter.

Druhým, neméně podstatným cílem tohoto projektu bylo rozšíření znalostí problematiky sociálně prostorové segregace v teoretické i výzkumné rovině, a to jak na úrovni členek subtýmu, tak na úrovni dalších studentů.

Teoretická východiska. Samotný pojem „segregace“ pochází z latinského výrazu „segregare“, což v původním významu znamenalo oddělit, vzdálit či vyloučit. V současnosti je tento pojem používán řadou vědních oborů. V sociálních vědách jde o nerovnoměrné rozmístění různorodých skupin obyvatelstva v území, a to podle místa jejich, zpravidla trvalého, bydliště. Pokud je tedy pojem používán ve vztahu k bydlišti, hovoříme o rezidenční nebo též sídelní segregaci (Temelová, Sýkora, 2005).

V průběhu vývoje měst tak vznikala řada přístupů zkoumajících jejich vnitřní strukturu. Tyto přístupy lze zjednodušeně rozdělit do čtyř základních směrů: sociálně-ekologického, neoklasického, institucionálního a politicko-ekonomického. Každý z nich vychází z odlišné teorie společnosti: ekologie člověka, neoklasické ekonomie, weberiánské sociologie a historického materialismu. Rozdíly mezi jednotlivými přístupy se vyznačují zdůrazňováním odlišných aspektů, kladením si jiných otázek a rozdílnou interpretací faktů (Sýkora, 1993). I přes široké spektrum těchto názorových proudů

¹¹ Uvádíme seznam vybraných úřadů a organizací, s nimiž projektový subtým „Sociální segregace - komparace dvou evropských měst“ spolupracoval za účelem dosažení projektových cílů, což podpořilo a rozšířilo vědeckovýzkumné kapacity týmu FSS OU, ale zároveň posílilo vazbu vysokoškolského pracoviště na regionální veřejné instituce a úřady, na široké spektrum organizací poskytujících sociální služby, tj. přidanou hodnotou projektu bylo posílení a podpora intersektorální mobility, zejména mobility mezi výzkumnými institucemi a soukromým a veřejným sektorem. Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg Institut für Soziologie, Adam-Kuckhoff-Straße 4, D-06108 Halle (Saale); Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg Institut für Geowissenschaften und Geographie, Sozialgeographie, Von-Seckendorff-Platz 4, 06120 Halle (Saale); Stadt Halle (Saale), Stadtplanungsamt, Stadtplanerin, Hansering 15, 06108 Halle (Saale); Magistrát města Ostravy, koordinátor pro romskou problematiku, Prokešovo náměstí 8, 729 30 Ostrava; Úřad městského obvodu Slezská Ostrava, odbor sociální věci, Náměstí J. Gagarina 4, 710 16 Slezská Ostrava; Nízkoprahové a poradenské centrum Ostrava-Kunčičky, Odborné sociální poradenství, Holvekova 44, 718 00 Ostrava – Kunčičky; Společně – Jekhetane, o. s., Palackého 13/49, 702 00 Ostrava – Přívoz.

však byla jedinou ucelenou (i když silně kritizovanou) školou urbánní sociologie humánní ekologie, jejíž principy ve 20. a 30. letech minulého století formulovali členové Chicagské školy, která se již tehdy zabývala prostorovým rozložením jednotlivých kategorií obyvatelstva a jednotlivých složek sociální struktury v tehdejší Chicagu.

V roce 1926 formuloval člen chicagské školy R. E. Park tezi o existenci těsné souvislosti mezi prostorovou a sociální vzdáleností. Osoby, které patří ke stejné sociální vrstvě, se podle ní snaží zůstat „mezi svými“. V Chicagu bylo možné již v Parkově době konstatovat zvláště silnou rezidenční (prostorovou) segregaci u vyšších a nižších vrstev společnosti. Park může být považován za zakladatele výzkumu sociálně prostorové segregace.

V dalších letech byl tento koncept diskutován řadou odborníků, což vedlo k rozvoji teoretických přístupů k výzkumu socioprostorové segregace. Za nejvýznamnější představitele lze považovat Waltera Fireyho (1945), J. Rexe a R. S. Moora (1969), R. Pahla (1969).

V Evropě se výzkum sociálně prostorové segregace začal rozvíjet v 70. letech minulého století, kdy došlo ke změně pohledu na sociální ekologii jako na součást sociálně prostorového systému společnosti, jež se zabývala sociální a prostorovou organizací.

Myšlenky sociálně-ekologického přístupu rozvíjeli v České republice především Jiří Musil (1967, 1968, 1977, 1987, 1991), L. Sýkora a J. Temelová (2005), M. Ouředníček (2005), A. Burjanek (1997) a další.

Sociálně prostorová segregace je v určité míře přirozená a funkční. Jestliže je však tato míra překročena, stává se závažným společenským problémem. Narušuje sociální soudržnost, vede k polarizaci společnosti a prohlubuje nerovnosti mezi sociálně vyloučeným obyvatelstvem a zbytkem populace. Lidé a prostor se navzájem ovlivňují. Vysoká koncentrace sociálně vyloučených obyvatel v lokalitách vede ke stigmatizaci tohoto prostoru a k vytváření nových exkludovaných částí měst. Na straně druhé však právě takto stigmatizovaný prostor degraduje všechny, kdo v těchto lokalitách žijí, čímž ovlivňuje jejich životní šance a uzavírá se začarovaný kruh mezigenerační reprodukce chudoby. Pochopení charakteru a dynamiky vývoje rezidenční segregace a odhalení podmínek, příčin, mechanismů a následků segregace v konkrétní lokalitě může přinést klíč k možnostem prevence a řešení tohoto celospolečenského problému (Sýkora, 2010). Z tohoto důvodu je potřeba hledat příčiny sociálních rozdílů vedoucích k segregaci, a to především rozdíly založené na socioekonomickém postavení, rasové, etnické či národnostní příslušnosti obyvatelstva, rozdíly založené na demografických charakteristikách a kulturních specifikách obyvatel.

Pro analýzu a hodnocení míry sociálně prostorové segregace je nezbytné identifikovat sociální rozdíly, které souvisejí se vznikem sociálních nerovností vedoucích k prostorové diferenciaci.

Identifikace segregovaných lokalit spočívá v označení území, na kterém se koncentrují vybrané sociální skupiny, jež spojují podstatné znaky z hlediska segregace. Důležitým ukazatelem při identifikaci segregovaných lokalit je homogenita daného území. Při zjišťování míry sociálně prostorové segregace obyvatelstva lze využít celou řadu výzkumných metod a nástrojů.

Řešitelský tým. Řešitelský tým byl při začátku realizace projektu pouze dvoučlenný. Lídrem sub týmu Sociální segregace – komparace dvou evropských měst byl prof. Detlef Baum (zahraniční expert) a RNDr. Kamila Vondroušová, Ph.D. (vědecký pracovník -

junior). V průběhu realizace projektu nastoupila na pracovní pozici vědecký pracovník – junior Ing. Mgr. Iva Tichá, od 17. 9. 2012 se stala členkou sub týmu.

D. Baum metodologicky vedl výzkumnou činnost celého sub týmu, v rovině pedagogické odborně vedl a konzultoval s členkami sub týmu jednotlivé výzkumné kroky.

K. Vondroušová byla pověřena rešerší literatury, sběrem dat, terénním šetřením, statistickou analýzou dat, zpracováním kartografických příloh založených na datech ze SLDB 2011 a Fachbereich Einwohnerwesen der Stadt Halle (Saale), Abteilung Statistik und Wahlen 2011, zpracováním kapitoly do metodologické monografie, tvorbou dílčí a závěrečné výzkumné zprávy. K. Vondroušová následně také připravila teoretické podklady pro výstupy sub týmu.

I. Tichá byla pověřena sběrem dat, terénním šetřením, zpracováním kartografických příloh založených na datech ze SLDB 2011 a Fachbereich Einwohnerwesen der Stadt Halle (Saale), Abteilung Statistik und Wahlen 2011, zpracováním kapitoly do metodologické monografie, tvorbou dílčí a závěrečné výzkumné zprávy. I. Tichá následně také připravila teoretické podklady pro výstupy sub týmu.

Design výzkumu. Byl zvolen design kvantitativní i kvalitativní výzkumné strategie za účelem porozumět a interpretovat výzkumná témata.

Cíl. Cílem tohoto záměru byl výzkum a zhodnocení procesu sociální segregace probíhající v postsocialistických městech na příkladu Ostravy v České republice a Halle (Saale) v Německu.

Výzkumné otázky a pracovní hypotézy. Na základě studia teoretických přístupů sociálně prostorové segregace a v kontextu zaměření výzkumu byly vytvořeny následující výzkumné otázky.

Hlavní výzkumná otázka je formulována v závislosti na cíli výzkumu:

- Jaký je skutečný vývoj, stav a přístupy k řešení sociálně prostorové segregace v Ostravě a Halle (Saale)?

Z hlavních výzkumných byly následně odvozeny také dílčí výzkumné otázky:

- Jaké fenomény historického vývoje byly určující pro vývoj sociální segregace v obou městech?
- Je možné nalézt společné ukazatele sociální segregace v obou městech?
- Které společné ukazatele sociální segregace lze ve zkoumaných městech identifikovat?
- Jaká je sociální a demografická struktura obyvatel jednotlivých částí zkoumaných měst?
- Jaké faktory působí na proces sociálně prostorové segregace v obou městech?
- Jaké jsou projevy sociální segregace ve zkoumaných lokalitách?
- Jak se vyvíjel trh s byty po roce 1990 v obou zkoumaných městech?
- Které městské části nebo obvody ve zkoumaných městech jsou sociální segregací zasázeny nejvíce?

- Vedla sociálně prostorová segregace ve vybraných městech k vytváření sociálně segregovaných lokalit?
- Jaké přístupy a nástroje jsou užívány k řešení nežádoucí míry sociálně prostorové segregace ve vybraných městech?

Výzkumné hypotézy. Na základě výše uvedených výzkumných otázek byly stanoveny následující pracovní hypotézy.

- VH 1:** Základním fenoménem sociálně prostorové segregace bylo průmyslové zaměření obou měst, které v porevoluční době prodělaly zásadní strukturální změny, a na ně navazující snížení počtu pracovních míst.
- VH 2:** Shoda v dostupnosti dat v obou zkoumaných městech je omezená.
- VH 3:** V obou městech lze společně identifikovat pouze základní demografické ukazatele.
- VH 4:** Významným faktorem sociálně prostorové segregace je stav bytového fondu a vysoká míra nezaměstnanosti.
- VH 5:** Základním projevem sociálně prostorové segregace je sdružování obyvatel se společnými charakteristikami v určitém prostoru.
- VH 6:** Trh s byty zaznamenal v obou městech zcela rozdílné vývojové trajektorie.
- VH 7:** Nejvíce zasaženy sociální segregací jsou městské části vystavěné v blízkosti bývalých průmyslových areálů.
- VH 8:** Sociálně prostorová segregace vedla k vytvoření sociálně segregovaných lokalit.
- VH 9:** Volba nástrojů vychází z odlišného pojetí procesu sociálně prostorové segregace ve zkoumaných zemích.

Užité výzkumné metody a techniky. Výzkumný záměr využil kombinaci metod kvalitativního a kvantitativního výzkumu. Je zpracován jako komparativní případová studie, která zkoumá dvě vybraná města a provádí jejich srovnávací analýzu.

V přípravné fázi výzkumu byl proveden také teoretický výzkum „desk research“ a sekundární analýza dostupných zdrojů informací (odborné články, monografie, výzkumné zprávy, webové stránky, právní normy apod.). Ve fázi studie dokumentů bylo nutné vyřešit otázku rozdílného územního členění vybraných měst, a to jak na úrovni jejich vnitřního členění, tak v rozsahu kompetencí místních samospráv.

Pro kvantitativní výzkum byla použita data z dostupných cenzů pro města Ostravu a Halle (Saale) za rok 2011. Pro popis a hodnocení sociální diference byly z cenzovních šetření využity vybrané indikátory sociálně prostorové segregace dle Friedrichse (1978). Data ze statistických cenzů byla získána či zakoupena od příslušných institucí disponujících potřebnými údaji. Zde bylo nutné vyřešit dostupnost validních komparovatelných dat zejména na lokální úrovni ve městě Halle (Saale). Absolutní hodnoty z cenzů musely být přepočteny do relativních četností a pro potřeby shlukové analýzy také standardizovány (Z-skóry). Upravená data v tabulkovém formátu byla užita také jako podklad pro kartografické zpracování.

Při statistickém zpracování byla použita především metoda shlukové analýzy, jakožto zástupce vícerozměrných statistických metod. Tento přístup byl využit pro analýzu

dat z Ostravy i Halle (Saale) a sloužil jako zdroj informací pro následné kartografické zpracování. Pomocí shlukové analýzy jsou městské části seskupovány do přirozených skupin na základě jejich vzájemné podobnosti či nepodobnosti. Dle vybraných indikátorů sociálně prostorové segregace jsou zjišťovány typologické vzdálenosti mezi jednotlivými městskými částmi, které umožňují stanovit ideální počet klastrů (shluků, skupin městských částí), které jsou si nejvíce podobné (také Hendl, 2004).

Pro kartografické zpracování dat bylo nutné zajistit podkladovou mapu pro jednotlivá města ve formátu podporujícím kartografický software ArcGIS, který je běžně používán v podmínkách České republiky i Německa. Následně byla potřeba podkladové mapy modifikovat na požadované územní celky, které byly v rámci jednotlivých měst porovnávány. Z vybraných získaných dat (indikátorů sociálně prostorové segregace) byly vytvořeny kartogramy znázorňující rozložení daného ukazatele ve městských částech Ostravy i Halle (Saale) a kartogramy zobrazující modely sociálně prostorové segregace ve zkoumaných městech.

Při kvalitativním šetření byla použita metoda semistrukturovaných interview s aktéry, kteří participují na řešení problematiky sociální segregace, a terénní šetření. Kvalitativní sběr dat probíhal v průběhu podzimu roku 2013 ve městech Ostrava a Halle (Saale).

V rámci rozhovorů v Halle (Saale) byly provedeny 3 semistrukturované a strukturované rozhovory se zástupci akademické obce i místní samosprávy. Rozhovory byly zaměřeny na otázky vnímání pojmu sociálně prostorové segregace v německém prostředí, na charakteristiky jejich projevů, na lokalizaci sociálně prostorové segregace ve městě Halle (Saale) a na nástroje užívané při řešení této problematiky.

V rámci rozhovorů v Ostravě bylo provedeno několik semistrukturovaných rozhovorů s experty z oblasti místní samosprávy i akademické obce. Rozhovory byly zaměřeny na upřesnění vnímání pojmů sociálně prostorové segregace, jejich projevů v jednotlivých segregovaných lokalitách a nástrojů užívaných při řešení této problematiky.

Výsledky výzkumu. Na základě získaných dat a zpracovaných analýz byl výzkum a zhodnocení procesu sociálně prostorové segregace v Ostravě a Halle (Saale) komparován dle následujících oblastí.

- Vliv historického vývoje na procesy sociálně prostorové segregace.
- Vnímání sociálně prostorové segregace.
- Lokalizace sociálně prostorové segregace.
- Přístupy k řešení sociálně prostorové segregace.

Konkrétní výsledky výzkumu jsou prezentovány v publikaci „Charakteristika sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst (Halle - Ostrava)“, která vyjde jako samostatná monografie.

Vyhodnocení výsledků projektu subtýmu. Výzkumný subtým si na začátku projektu realizace stanovil dvě priority: výzkumnou a výukovou. Výzkumná část je naplněna zpracovanou dílčí analýzou, která může sloužit k rozšíření znalostí o problematice sociálně prostorové segregace v postkomunistických zemích, stejně jako příklad zpracování komparativní případové studie. Výuková část byla naplněna ve dvou rovinách: Členky subtýmu si prohloubily znalosti problematiky sociálně prostorové segregace v teoretické i výzkumné rovině. Díky kapitole v metodologické publikaci

je studentům (a nejen jim) k dispozici návod na využití určitého typu kvalitativního a kvantitativního výzkumu při zpracování prostorových analýz.

Citovaná literatura

- BURJANEK, A. 1997. Segregace. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 33, 4: 423–434.
- Fachbereich Einwohnerwesen der Stadt Halle (Saale), Abteilung Statistik und Wahlen, 2011.
- FIREY, W. 1945. Sentiment and symbolism as ecological variables. *American Sociological Review* 10, 2: 140–148.
- FRIEDRICHS, J. 1978. *Methoden empirischer Sozialforschung*. Berlin: Rowohlt.
- HENDL, J. 2004. *Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- MUSIL, J. 1977. *Urbanizace socialistických zemí*. Praha: Svoboda.
- MUSIL, J. 1967. *Sociologie soudobého města*. Praha: Svoboda.
- MUSIL, J. 1968. The Development of Prague's Ecological Structure. Pp. 232–259 in PAHL, R. E. (ed.). *Readings in Urban Sociology*. Oxford: Pergamon Press.
- MUSIL, J. 1987. Housing Policy and the Sociospatial Structure of Cities in a Socialist Country: the Example of Prague. *International Journal of Urban and Regional Research*, 11: 27–36.
- MUSIL, J. 1991. Nové vymezení sociální ekologie. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 27, 1: 69–89.
- OUŘEDNÍČEK, M. 2005. Můžeme zjistit míru segregace? In SÝKORA, L., TEMELOVÁ, J. (eds.). *Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.
- PAHL, R. E. 1969. Urban social theory and research. *Environment and Planning* 1, 2: 143–153.
- PARK, R. E. 1926. The Urban Community as a Spatial Pattern and a Moral Order. Pp. 3–18 in BURGESS, E. W., PARK, R. E. (eds.). *The Urban Community*. Chicago: University of Chicago Press.
- REX, J., MOORE, R. S. 1969. *Race, community and conflict: a study of Sparkbrook*. Institute of Race Relations.
- Sčítání lidu, domů a bytů 2011. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2014-01-24] Dostupné z: <http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/home>.
- SÝKORA, L. 1993. *Teoretické přístupy ke studiu města*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.
- SÝKORA, L. 2010. *Rezidenční segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- TEMELOVÁ, J., SÝKORA, L. (eds.). 2005. *Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.

3.4 Senioři a chudoba¹²

Dana SÝKOROVÁ, Gabriela NYTRA, Iva TICHÁ

Cíle projektu. V rámci realizace projektu byl uskutečněn výzkum zaměřený na životní situace seniorů s ohledem na zvládání a vnímání chudoby či ohrožení chudobou. Výzkum nebyl realizován pouze za účelem výzkumu samotného, ale také jako „výukový či studijní“. Cílem výzkumného projektu bylo předat zkušenosti s průběhem a realizací kvalitativního výzkumu zkušeným vědeckým pracovníkem „seniore“ pracovníkům s méně zkušenostmi ve výzkumné oblasti a na příkladu demonstrovat podstatu a možnosti či limity kvalitativního přístupu s ohledem na různé výzkumné metody. Následně byl připraven text kapitoly, který zpřístupnil kvalitativní výzkumné metody v oblasti chudoby a stárnutí populace také dalším studentům.

Teoretická východiska. Chudoba představuje komplexní, multidimenzionální a multifaktoriální jev. Je definována jak nedostatkem financí (viz koncept příjmové chudoby), tak alternativních zdrojů příjmů – příjmů naturálních, majetku apod., potažmo vyloučením individuí ze spotřeby. Je nutné o ní uvažovat vzhledem k rozsahu a povaze osobních potřeb jedinců, ve stáří mnohdy specifických, i vzhledem k podmínkám, které společnost k jejich uspokojování poskytuje, tzn. vzhledem k přístupu seniorů ke zdrojům v dané společnosti (Širovátko, 2002; Sýkorová, 2007). Makrosociální faktory významně formují také individuální *doping* strategie. Ty jsou ovlivněny i osobními kompetencemi – připomeňme *sekundární chudobu* „zaviněnou“ neschopností jedinců využívat, transformovat vlastní potenciál, tj. dobře hospodařit se svými zdroji (Mareš, 2002). V průběhu předchozích etap životní dráhy se mohou kumulovat strukturální znevýhodnění jednotlivců vyplývající ze sociálního statusu, handicapů potenciálně spojené s určitým rodinným či rodičovským stavem, nebo případná situační znevýhodnění, důsledky životních krizí. Při studiu chudoby se samozřejmě rozlišuje mezi potenciálním rizikem chudoby a reálným stavem nouze (mezi *ohrožením chudobou* a *chudobou*); respektují se difference mezi chudobou stanovenou dle „objektivních“ kritérií nezávisle na mínění jedinců, kteří byli za chudé označeni, a chudobou postavenou na jimi pocítovaném neuspokojení některé z potřeb nebo zažívaném deficitu kontroly nad zdroji nutnými k jejich saturaci (mezi *objektivní* a *subjektivní chudobou* a s ní související *deprivací*). (Širovátko, 2002: 4, 51; Mareš, 2002: 34, 42)

¹² Uvádíme seznam vybraných úřadů a organizací, s nimiž projektový subtým „Stáří a chudoba“ spolupracoval za účelem dosažení projektových cílů, což podpořilo a rozšířilo vědeckovýzkumné kapacity týmu FSS OU, ale zároveň posílilo vazbu vysokoškolského pracoviště na regionální veřejné instituce a úřady, na široké spektrum organizací poskytujících sociální služby, tj. přidanou hodnotou projektu bylo posílení a podpora intersektorální mobility, zejména mobility mezi výzkumnými institucemi a soukromým a veřejným sektorem. ÚMO Mariánské Hory a Hulváky, Oddělení péče o seniory a osoby se zdravotním postižením, Přemyslovců 63, 709 36 OV Mar. Hory; DPS Novočeská, Novoveská 14, 709 36 Ostrava - Mariánské Hory; DPS Hladnovská, Hladnovská 119, Slezská Ostrava, ÚMO Moravská Ostrava a Přívoz, Odbor sociálních věcí, Oddělení sociálních služeb, Prokešovo náměstí 8, 729 29 Ostrava; ÚMO Slezská Ostrava, Odbor sociálních věcí, Náměstí J. Gagarina 4, 710 00 Ostrava, Komunitní centrum pro seniory Gabriel, Charita Ostrava, Čujkovova 40a, 730 00 Ostrava-Zábřeh; Poradenské a informační centrum, Diecézní charita Ostravsko-opavská, Puchmajerova 10, Ostrava, 702 00, Armáda spásy, Domov Přístav II, Zukalova 1401/3 703 00, Ostrava; O.S. Nová šance, Podsedliště 73/415, 711 00 Ostrava – Koblav.

Na chudobu lze nahlížet jako na *sociální konstrukt*. Sociálně je definován obsah chudoby a její hranice, tj. kdo je chudý, zda chudoba znamená „jen“ nedostatek v uspokojení základních životních potřeb, anebo navíc zohledňuje jistou úroveň sociální participace a fungování ve společnosti. Jistým způsobem jsou ve společnosti interpretovány příčiny chudoby, posuzování jedinci či skupiny chudobou postižení, interpretován rozsah chudoby, „nastaveny“ záchrané sociální sítě, vymezeno právo či nárok na pomoc atd. Stejně jako chudoba, tak i *stáří je sociální konstrukcí*, ať jde o určení jeho „počátku“ obligatorně stanoveným věkem odchodu do starobního důchodu, o image stáří a starých lidí, očekávání vztahová k vlastnostem, kompetencím, chování seniorů či o způsoby zacházení s nimi. Poukážeme v této souvislosti na ageismus – negativní stereotypy a mýty o stáří a starých lidech, vč. mýtu o univerzální a samozřejmé chudobě seniorů, na diskriminaci, paternalismus (Vidovičová, 2008). Stáří „samo o sobě“ neohrožuje seniory chudobou. Ačkoli nelze přehlížet s věkem se zvyšující pravděpodobnost poklesu adaptability a schopnosti mobilizovat zdroje v krizi (Schröder-Butterfill, Mariani, 2006: 18–19; Mareš, 1999: 50), je to společnost a kultura, které vytvářejí rámec, do něhož jsou procesy biologického a psychického stárnutí zasazeny (Sýkorová, 2007).

Řešitelský tým. Řešitelský tým byl na začátku realizace projektu pouze dvoučlenný. Lídrem subtýmu Stáří a chudoba byla doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D., (vědecký pracovník – senior) a Mgr. Gabriela Nytra (vědecký pracovník – junior). V průběhu realizace projektu nastoupila na pracovní pozici vědecký pracovník – junior Ing. Mgr. Iva Tichá, od 17. 9. 2012 se stala členkou subtýmu. G. Nytra a následně I. Tichá byly pověřeny získáním kontaktů na komunikační partnery a realizací rozhovorů.

D. Sýkorová (vědecký pracovník – senior) svou činnost vyvíjela ve dvou rovinách:

- V rovině vědecké metodologicky vedla výzkumnou činnost celého subtýmu, zpracovávala analýzy a finální výstupy subtýmu.
- V rovině pedagogické odborně vedla a konzultovala s členkami subtýmu jednotlivé výzkumné kroky.

G. Nytra (vědecký pracovník – junior) byla pověřena nalezením a sběrem kontaktů, sběrem všech dat v terénu, zpracováním rozhovorů do písemné podoby, vyhotovením zápisů z rozhovorů a průběžnou analýzou. G. Nytra dále připravila teoretické podklady pro výstupy subtýmu.

I. Tichá (vědecký pracovník – junior) byla po svém nástupu pověřena sběrem dat v terénu (zejména se sociálními pracovníky), zpracováním rozhovorů do písemné podoby, vyhotovením zápisů z rozhovorů a průběžnou analýzou. Zpracováním demografických analýz, strategických dokumentů zabývajících se seniorskou problematikou, zpracováním kartografických příloh založených na datech ze SLDB 2011.

Design výzkumu. Byl zvolen design kvalitativní výzkumné strategie za účelem interpretovat výše uvedená výzkumná témata a porozumět jim. V průběhu realizace výzkumu se ukázala potřeba hovořit také se sociálními pracovníky, kteří seniory k výzkumu doporučili, a postihnout, jak sociální pracovníci vnímají chudobu či ohrožení chudobou v seniorském věku.

Cíl. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak senioři interpretují svou životní situaci s ohledem na vnímání chudoby nebo ohrožení chudobou a s tím související sociální události.

Výzkumné otázky.

- Co znamená ohrožení chudobou nebo chudoba ve stáří? Jakým specifickým hrozbám senioři čelí, co zvyšuje jejich expozici rizika?
- Jaké strategie používají k tomu, aby se vyhnuli chudobě, nebo aby chudobu zvládli? Jak mobilizují zdroje (a jaké)? Jaké strategie a v jakých kontextech jsou efektivní?
- Jaké místo v jejich strategiích zaujímá sociální práce?
- Jak definují sociální pracovníci chudobu ve vztahu ke starým lidem, možnosti a limity sociální práce s chudými seniory a seniory ohroženými chudobou?

Výzkumné metody. V rámci triangulace byly použity dvě výzkumné metody, a to zakotvená teorie a narativní biografie. Zakotvenou teorii je možné definovat především jako „systematickou metodu analyzování a získávání dat směřující k vytvoření teorií středního dosahu (Charmaz, 2012: 2). Při její aplikaci jsme se, vzhledem k didaktickému účelu projektu „naučit studenty dělat výzkum výzkumem“, držely spíše „přehledného“ postupu popsaného Straussem a Corbinovou (1999).

Technika výzkumu. Hlavní výzkumný záměr byl založen na kvalitativní výzkumné strategii. Jako výzkumná technika byl užít narativní biografický rozhovor.

Interakce s komunikačními partnery a partnerkami spočívala v nestrukturovaných rozhovorech (Mioviský, 2006), v jejichž průběhu byli komunikační partneři povzbuzováni ke zcela volnému vyprávění. Rozhovor byl realizován podle daného scénáře.

V případě rozhovorů se sociálními pracovníky byla použita technika polostrukturovaného rozhovoru.

Výběr výzkumného souboru. Získávání potenciálních participantů bylo ztíženo tím, že z oslovených organizací, zařazených do Katalogu sociálních služeb města Ostravy (2012), nám vyšlo vstříc pouze sedm.

Výběr přes instituce jsme kombinovaly s *metodou sněhové koule*, tj. zprostředkování kontaktů s „první vlnou“ respondentů (komunikačních partnerů) kolegy z fakulty nebo jejich známými. Naším požadavkem, definujícím zároveň ohrožení chudobou nebo chudobu, bylo doporučit osoby, které jsou odkázané na sociální dávky nebo jim „nestačí peníze“ na stravu, nájem apod. Tento způsob výběru však byl výrazně méně účinný, což koneckonců limitovalo kontrolu validity pomocí triangulace metod výběru výzkumného souboru (Mioviský, 2006: 269). S dominancí výběru přes instituce může být spojeno určité zkreslení vzorku dané převahou komunikačních partnerů z domů s pečovatelskou službou.

Výzkumný terén. Potýkaly jsme se také s problémy při organizaci schůzek s vedoucími pracovníky a posléze i se sociálními pracovníky – důvodem bylo především jejich časové zaneprázdnění. Na straně seniorů mohla hrát roli nedůvěra, kvůli níž zřejmě několik z nich účast na výzkumu odřeklo. Je třeba brát v úvahu i pravděpodobné projevy stáří: v pár případech ztroskotala telefonická domluva na nedoslýchavosti seniorů. Osobní domluva schůzek se seniory byla časově náročná.

V případě sociálních pracovníků byla nejvýznamnějším problémem jejich obava, že by se o tom, „co řekli v průběhu rozhovorů s námi“, dověděl zaměstnavatel. Dalším problémem byla skutečnost, že při realizaci rozhovorů byla v kanceláři sociálních pracovníků nebo v bytech seniorů přítomná další osoba.

Při realizaci rozhovorů se sociální pracovníky i se seniory jsme se setkaly s případy, kdy komunikační partneři nesouhlasili s nahráváním rozhovorů, v tom případě byl z rozhovoru vyhotoven pouze podrobný zápis.

Rozhovory s komunikačními partnery a seniory byly v převážné části realizovány v bytech komunikačních partnerů, seniorům byla nabídnuta možnost výběru, zda chtějí rozhovor realizovat na pracovišti výzkumníka, nebo zda si sami zvolí jiné místo. Univerzitní pracoviště si vybrali dva komunikační partneři a jeden komunikační partner zvolil jako místo rozhovoru prostory neziskové organizace, která jej doporučila.

Seniorům jako komunikačním partnerům byl představen cíl rozhovoru, byl jim předložen informovaný souhlas a zodpovězeny veškeré otázky. Vědecký pracovník seniorovi předložil své pověření realizací výzkumu potvrzené výzkumným pracovištěm.

Průběh sběru dat. Senioři, kteří byli členkám subtýmu sociálními pracovníky doporučení a přislíbili další spolupráci, byli jimi následně kontaktováni. V průběhu prvního, většinou telefonického rozhovoru, byli senioři informováni o tom, jak bude rozhovor probíhat a byla s nimi dohodnuta návštěva na konkrétní den a čas. V několika případech se stalo, že se původně plánovaná schůzka neuskutečnila z časových důvodů, či kvůli zdravotním problémům seniora. Tato fáze byla časově náročná a komplikovaná zejména proto, že při telefonním kontaktu bylo velmi obtížné získat důvěru volaného.

Rozhovory se seniory byly nahrávány na diktafon a následně přepisovány v programu F4. Zároveň byl průběh u každého rozhovoru připraven zápis a rozhovor se samozřejmě odrážel ve výzkumném deníku. Pro každého účastníka výzkumu byla připravena i „karta účastníka výzkumu“.

Při vědomí skutečnosti, že většina námi získaných dat má osobní povahu, jsou veškeré dokumenty i elektronická úložiště archivována managementem projektu.

Kódování a analýza dat. Kódování a analýza dat představovaly dlouhodobý proces, v jehož průběhu členky subtýmu průběžně a individuálně analyzovaly rozhovory dle časové posloupnosti. Následně tyto analýzy diskutovaly na svých pravidelných setkáních. Na setkáních byly diskutovány kódy, kategorie, myšlenkové mapy kódů a kategorií, vzájemné souvislosti a podobnosti v kategoriích a životních drahách jednotlivých komunikačních partnerů. Tento proces směřoval k teoretickému nasycení souboru.

Často zmiňované kódy: zdraví, rodina, nakupování, jídlo, sociální služby, oblečení, kontakty s lidmi, práce, sousedské vztahy, lokalita, úřady, Romové, peníze, politika, topení, dluhy, doprava, důchody, soužití, samota, zvířata, záliby.

Často zmiňované kategorie: šetření, bezpečí, vyjednávání, důstojnost.

Výsledky výzkumu. Výsledky výzkumu byly rozděleny na základě jednotlivých kódů a členky subtýmu se soustředily na jednotlivé problematiky. Nejzásadnější výsledky výzkumu byly formulovány v oblasti bydlení, které se ukázalo být hlavním problémem chudých nebo chudobou ohrožených seniorů. Problematika bydlení se objevila, a to v různých kontextech, ve všech námi realizovaných rozhovorech. Redukce nebo ztráta kontroly nad bydlením byla u většiny komunikačních partnerů vyvolána krizemi v jiných oblastech života (pracovní, rodinné, ve zdravotním stavu), či naopak k těmto krizím, často kumulovaným, významně přispěla. Z výzkumu vyplynulo, že nahromadění nepříznivých, krizových událostí v průběhu života, resp. specificky ve stáří, umocňuje riziko nástupu či setrvání na trajektorii selhání, to znamená, že s sebou nese nebezpečí potenciálního, skrytého či zjevného bezdomovectví. Stejně je zřejmé, jak do „rezidenčních vzorů

intervenují sociální faktory“, kterými může být např. nedostatek pracovních příležitostí a cenově dostupných bytů či snižování reálných příjmů obyvatel.

V našem výzkumu jsme se snažily kontaktovat seniory, kterým se v těchto podmínkách nepodařilo vždy úspěšně překonat důsledky tíživých životních událostí a stavů (destrukce partnerských vztahů, vztahy s dětmi, nezaměstnanost, zadlužení, vážné zdravotní problémy). Životní dráhy často korespondují s genderovými aspekty bydlení (zvláště ve spojitosti s rozpadem manželství, ovdověním, či rozpadem nesezdaného soužití), tak jak je prezentuje také Vajdová et al. (2002). Genderová problematika je zřejmá mimo jiné v souvislosti s výší platu a pracovními pozicemi, které ženy zastávají a vazbou na rodinu. Ženy jsou tak častěji handicapovány nedostatečným příjmem. V dráze bydlení seniorů se odráží i handicap nízkého vzdělání a kvalifikace, a tím i odkázanost na nižší příjmy z neplnohodnotného zaměstnání.

Naši komunikační partneři ve stáří také často čelili důsledkům nedobrovolného stěhování nebo migrace vynucených v předchozích fázích života. V naprosté většině byl výběr cíle stěhování více než omezený a rozhodování tak rozhodně neodpovídalo modelu popsanému Hodgem (*migration decision model*, Hodge, 2008: 61). Naši komunikační partneři často bydleli v nejistých podmínkách nájemních bytů (provizorních, zchátralých, zdravotně závadných) v sociálně znevýhodněných částech města Ostravy, v ubytovnách a jiných institucích sociálních služeb. Součástí drah bydlení byly také epizody bezdomovectví přerušované přespáváním „po známých“ a v podnájmu. Senioři obvykle na sestupnou dráhu bydlení nastoupili již v před-seniorském věku. Vnější makro i mikrosociální podmínky, resp. insuficientní osobní a sociální zdroje nedovolily tehdy, ani nyní ve stáří, pozitivní zvrat v jejich rezidenční kariéře. Nízké příjmy a dluhy byly nejen překážkou přístupu ke standardnímu bydlení, ale často i k získání a udržení bydlení substandardního. Nikomu z našich komunikačních partnerů se nepodařilo „stárnout v místě“ (*ageing-in-place*), pokud ho chápeme jako žádoucí setrvání ve vlastním bytě - slušném obydlí, umožňujícím zachování soukromí i sociální integrace, s jistým právním nárokem na jeho užívání. Způsob bydlení seniorů nyní, ve stáří, lze v podstatě (a poměrně hrubě) definovat dle míry finanční nedostatečnosti:

- a) v bytech nižší kvality nebo v domech s pečovatelskou službou bydlí senioři *ohrožení chudobou*,
- b) v zařízeních poskytujících pobytové služby bydlí *senioři chudí*,
- c) krizové ubytování nebo ulice zbývá pro seniory *extrémně chudé*.

Nedá se jednoznačně říci, zda nejistotu nebo ztrátu bydlení prožívají snáze nebo hůře muži či ženy. Křehkost stáří možná zamlžila genderové rozdíly: ti i ty postrádající domov se stydí a cítí se zranitelní (é) fyzicky i finančně.

Z rozhovorů je zřejmé úsilí seniorů udržet život pod kontrolou pomocí kombinace strategií, hledáním alternativních cest k uspokojení nezákladnějších potřeb. Příběhy ovšem vypovídají o značné redukci možností kontroly, o stále uvědomovaném riziku chudoby (reflexi nekontrolovatelných externích, makrosociálních hrozeb) a zhoršení vlastního zdraví, „protože starý člověk nikdy neví, jak na tom bude“ a vůbec „kam bude jeho či její život směřovat“.

Strategie bydlení sahají od extrémního šetření (už i na jídle, aby zbylo na nájem), přes snahu najít levnější nájemní byt, po získání alespoň dočasného, „jakéhokoli“ bydlení (v ubytovně, azylovém domě). Na nízkou efektivitu strategií hospodaření a bydlení odkazují případy uvíznutí v pasti nevyhovujících bytů ve znevýhodněných částech města.

Zvláště redukovaný rejstřík strategií s sebou přináší těžká, extrémní chudoba. Ti, co se vrátili z ulice (uchýlili se do azylových domů, dostali se do domu s pečovatelskou službou), se „diví, že přežili“ - jejich zkušenost se zjevným bezdomovectvím zahrnuje pád na sociální dno, stigmatizaci, ohrožení osobní důstojnosti. Hovoří o nutnosti situaci zvládnout („musí“). Nápadně často zdůrazňované „musím“ může ale znamenat i „muset se smířit se situací“.

Zdá se (a hypotéza vyžaduje ověření), že ohrožení bydlení vyvolává změnu strategií ochrany osobní identity podobně jako při působení jiných druhů rizik (např. při zhoršování zdraví ve stáří). Čím více se domov „vzdaluje“ (také Keller, 2013), resp. čím strmější je sestup na dráze bydlení, tím obtížnější je mít identitu pod kontrolou. Při podstatné redukci vlastních zdrojů senioři předávají kontrolu nad bydlením druhým (rodině, veřejnému či neziskovému sektoru) a po jejich vyčerpání se stávají totálně závislí a kontrola je druhými přebírána. V prvním kontextu může být cílem udržet relativní autonomii, ve druhém se dostává na první místo zachování lidské důstojnosti a osobního bezpečí. Jak je zřejmé z našeho výzkumu, v podmínkách chudého či chudobou ohroženého stáří nabývá na významu podpora formálního systému: dávky pomoci v hmotné nouzi a pomoc s bydlením, eventuálně bezplatné poradenství. Na rodinu se v mnoha případech spoléhat nelze. Jednak je řešení krize bydlení nad její síly, jednak z života seniorů často „vypadla“.

Bydlení tak nelze jednoduše přiřadit k ostatním „běžně užívaným komoditám“, představuje základní lidskou potřebu. Ve stáří by měla být saturována v bytě přiměřeném nárokům starých lidí co do vybavenosti, fyzických kvalit a polohy, tj. v místě pohodlném, bezpečném, v dosahu potřebných obchodů a služeb, zajišťujícím soukromí, nezávislost a současně příležitosti pro sociální integraci a sociální podporu. Je zřejmé, že pro chudší seniory je takovéto bydlení finančně nedostupné. Mnozí komunikační partneři sotva udrželi i byty nízké kvality v socioprostorově segregovaných částech města. Ve svých přibězích však nevystupují tak zřetelně coby oběti vnějších okolností, ale spíše pocítují nespravedlnost vzhledem ke své celoživotní angažovanosti: „mnoho let pracovali, ze svých příjmů odváděli státu nemalé daně, vychovali děti a nyní je, staré, stát „nechává na holičkách“.

Vyhodnocení výsledků projektu subtýmu. Výzkumný subtým si na začátku projektu realizace stanovil dvě priority: výzkumnou a výukovou. Výzkumná část je naplněna zpracovanou dílčí analýzou, která může sloužit k rozšíření znalostí o problematice chudoby, stárnutí populace a problematice v oblasti bydlení. Výuková část byla naplněna ve dvou rovinách: Členky subtýmu si prohloubily znalosti problematiky chudoby, stárnutí populace a především přípravy a realizace kvalitativního výzkumu. Díky kapitole v metodologické publikaci je studentům (a nejen jim) k dispozici návod na využití určitého typu kvalitativního výzkumu.

Citovaná literatura

- HODGE, G. 2008. *The geography of aging: Preparing communities for the surge in seniors*. McGill-Queen's Press-MQUP.
- MAREŠ, P. 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MAREŠ, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MIOVSKÝ, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada.
- CHARMAZ, K. 2012. The power and potential of grounded theory. *Medical Sociology Online* 6, 3: 2–15.

Katalog sociálních služeb města Ostravy 2012. Ostrava.

KELLER, J. 2013. *Posvícení bezdomovců. Úvod do sociologie domova*. Praha: Sociologické nakladatelství.

SCHRÖDER-BUTTERFILL, E., MARIANTI, R. 2006. A framework for understanding old-age vulnerabilities. *Ageing and Society* 26, 1: 9–35.

STRAUSS, A., CORBIN, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu*. (Postupy a techniky zakotvené teorie). Boskovice: Albert.

SIROVÁTKA, T. 2002. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Masarykova univerzita a Nakladatelství Georgetown.

ŠYKOROVÁ, D. 2007. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

VIDOVIČOVÁ, L. 2008. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno: Masarykova univerzita.

VAJDOVÁ, Z. 2002. In LUX, M. et al. *Bydlení – věc veřejná: sociální aspekty bydlení v České republice a zemích Evropské unie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

3.5 Výzkum způsobů zvládnání chudoby a ohrožení chudobou domácnostmi rodin s nezletilými dětmi¹³

Alice GOJOVÁ, Vendula GOJOVÁ, Eliška LINDOVSKÁ, Eva NEDOMOVÁ, Oldřich CHÝTIL, Marie ŠPILÁČKOVÁ, Anna PAPŘOKOVÁ, Iva TICHÁ, Kamila VONDROUŠOVÁ

Teoretická východiska zkoumané problematiky. Chudoba představuje sociálně ekonomický jev, jenž je popisován nejrůznějšími koncepty. Od teoretického konceptu, kterým chudobu popisujeme, se pak odvíjí způsoby jejího měření¹⁴ (srov. Mareš, 2004).

¹³ Uvádíme seznam vybraných úřadů a organizací, s nimiž projektový subtým spolupracoval za účelem dosažení projektových cílů, což nejen podpořilo a rozšířilo vědecké kapacity týmu FSS OU, ale zároveň posílilo vazbu vysokoškolského pracoviště na regionální veřejné instituce a úřady a na široké spektrum organizací poskytujících sociální služby, tj. přidanou hodnotou projektu bylo posílení a podpora intersektorální mobility, zejména mobility mezi výzkumnými institucemi a soukromým a veřejným sektorem. Úřady a jiné instituce: Úřad městského obvodu Poruba, Odbor péče o občany, Klimkovičská 55/28, 708 56 Ostrava-Poruba; Úřad městského obvodu Slezská Ostrava, Odbor sociálních věcí, náměstí J. Gagarina 4, 710 00 Ostrava; Úřad městského obvodu Ostrava-Jih, Odbor sociálně právní ochrany dětí, Horní 791/3, 700 30 Ostrava-Hrabůvka; Fond ohrožených dětí, Nádražní 410/171, 702 00 Ostrava; Sdružení sociálních asistentů, Smetanovo náměstí 7/1180, 702 00 Ostrava; Občanské sdružení Vzájemné soužití, Bieblova 8/404, 702 00 Ostrava; Centrum sociálních služeb Poruba, p.o. - Domov pro matky s dětmi, Dělnická 386, 708 00 Ostrava – Poruba; Centrum sociálních služeb - Domov pro matky s dětmi, Budečská 1373/3, 702 00 Ostrava - Moravská Ostrava; CENTROM, občanské sdružení, Pátova 2, 716 00 Ostrava-Radvanice; CENTROM, občanské sdružení, Sirotečí 45a, 703 00 Ostrava – Vítkovice.

¹⁴ Více se o konceptech chudoby a způsobů jejího měření lze dočíst v ŠPILÁČKOVÁ, M., NEDOMOVÁ, E. 2014. Chudoba, definování a možnosti jejího měření. *Fórum sociální politiky*, 1: 2-8. ISSN 1802-5854.

Ze sociologického hlediska chudoba znamená sociální problém, který má svou objektivní a subjektivní stránku (Rabušic, 1998). Tato dvě hlediska jsou stěžejní pro dva polární typy chudoby – **objektivní a subjektivní chudobu**. Rozdíl mezi nimi je v pohledu zúčastněných osob na chudobu – *v perspektivě aktérů* (Sirovátka in Sirovátka, Mareš, Večerník, Zelený, 2002).

V současné době je na chudobu nahlíženo jako na **multidimenzionální deprivaci**, která kloubí obě hlediska chudoby, tedy objektivní i subjektivní. Deprivace je vysvětlována omezením možností dosahovat na životní standard, nebo průměrnou životní úroveň většiny obyvatel z dané společnosti. Společným znakem konceptů chudoby a deprivace je ohrožení zainteresovaných sociálním vyloučením. Těsný vztah mezi chudobou a konceptem sociálního vyloučení popisují Sirovátka, Mareš, Večerník, Zelený (2002).

Důležitým momentem chudoby je rovněž délka jejího trvání. Jako nejzávažnější je popisována chudoba dlouhodobá, která je často děděna z generace na generaci. Právě v ní se vyvíjí životní strategie, které se odlišují od běžných strategií v hlavním proudu společnosti.

Opomenout nelze také chudobu v rodině, protože jí jsou zatíženy převážně děti. Dle autorů Bäckman a Ferrarini (2010) je chudoba dětí závažnější problém než chudoba dospělých, protože děti nedokáží ovlivnit okolnosti svého života. Dětství prožité v chudobě má podle těchto autorů závažné důsledky pro jejich další život. Chudoba dětí je ovlivněna třemi soubory faktorů: rodinou, pracovním trhem a státem. Mezi hlavní rodinné faktory patří: průměrný věk rodičů, jejich vzdělání, počet dětí v domácnosti a to, zda dítě žije s jedním nebo oběma rodiči. Starší rodiče a rodiče s vyšším vzděláním mají podle autorů obecně lepší postavení na trhu práce a vyšší mzdu (Chen, Corak, 2008). Magadi (2010) mezi rizikové situace zahrnuje nezaměstnanost obou rodičů, rodiče s nízkou kvalifikací, bydlení v pronajatém bytě či podnájm, neexistenci úspor, mnohohétnou rodinu (rodina se čtyřmi a více dětmi), příslušnost k odlišné etnické menšině a rodiny, ve kterých žije dospělý člen se zdravotním postižením.

Keller (2011) prostřednictvím nových sociálních rizik upozorňuje nejen na chudobu ve smyslu materiálního nedostatku, ale i na fenomén rizika či ohrožení chudobou. Dle Kellera (2013) lze situaci ohrožení chudobou zachytit pomocí tzv. konceptu zranitelnosti, ve kterém je vymezena střední pozice jedinců mezi spolehlivou integritou a úplnou exkluzí. Hranici mezi situací ohrožení chudobou a situací chudoby tak můžeme označit za velmi tenkou a proměnlivou v čase.

V případech, kdy dochází v chudobě kromě problémů v materiální oblasti také k narušení sociálních vazeb k okolí, lze hovořit o sociálním vyloučení. Paugam (in Keller, 2014) rozpracoval analýzu fází exkluze podle stupně sociální problematičnosti, podle míry sociální diskvalifikace a podle vztahu těch, kdo jsou exkluzí ohroženi, k sociálním službám. Jedná se o tři situace: **fragilita, závislost, roztržka**. V situaci **fragility** dochází k potížím v oblasti pracovní i v oblasti bydlení. Lidé v této fázi ještě věří, že mají možnost získat opět dobrou práci. Obávají se, že ztratí profesní návyky. Ze situace se snaží dostat vlastními silami, žádost o sociální pomoc považují za ztrátu sociálního statusu a důstojnosti. Jedná se zpravidla o lidi střední a starší generace. Lidé mladší generace spíše souhlasí s nárazovou asistencí sociálních služeb. Pokud se potíže se zaměstnáním prohlubují, nastupuje závislost. Lidé v této fázi mají obvykle za sebou neúspěšné hledání práce a sérii rekvalifikací. Vlivem stresu dochází ke zhoršení zdravotního stavu. Lidé si postupně zvykají na sociální pomoc, kterou zpočátku považovali za ponižující. Přijímají roli pomáhaného, zřikají se části své autonomie. Podíl sociálních dávek na jejich příjmech se výrazně zvyšuje. Asistovaní

nemají dostatek prostředků, mohou se však vyhnout extrémní bídě. V situaci **roztržky** dochází ke kumulaci handicapů. Tito lidé jsou vně trhu práce, mají zdravotní problémy, přicházejí o bydlení a ztrácejí kontakty s rodinou. Často končí úplně bez příjmu, nejsou v systému státní podpory evidováni. Ze strany sociálních služeb čerpají spíše základní služby typu hygienického či potravinového servisu. Objevuje se nadužívání alkoholu a drog. Zažívají pocit zbytečnosti, ztráty smyslu života (Paugam in Keller, 2014).

Paugamova typologie (in Keller 2013, 2014) vyjadřuje tři odlišné situace, jimiž lze projít v rámci procesu sociálního vyloučení, nemusí se však jednat o fáze následné. Je možné přejít z fáze fragility do roztržky, stejně tak je možno překonat fázi fragility a integrovat se zpět do společnosti, stejně tak se jednotlivé fáze mohou zčásti překrývat.

Jakým způsobem lidé reagují na hrozbu chudoby a jak se chovají, když se chudoba prohlubuje, popisují autoři Budowski, Tillmann, Keim, Amacker (2010); Duvoux (2009); Paugam; Gaulejac, Léonetti; Dubet (in Keller, 2013); van der Land, Doff (2010); Sirovátka (2000); Leisering, Leibfried (1999); Wadsworth (2012).

Mezi identifikované strategie patří: „Zasloužilí chudí“, „Vyhybání“, „Interiorizovaná autonomie“, „Zmenšení vlastního světa“, „Přetržená pracovní kariéra“, „Diskreditace druhých“, „Otočení“, „Je lepší se adaptovat“, „Pasivní adaptace“, „Sekundární zvládnání“, „Sociální podpora“, „Náboženské zvládnání“, „Pozitivní adaptace“, „Dobrovolná skromnost“, „Pragmatictí bojovníci“, „Instrumentalizace situace“, „Pečlivě kalkulující“, „Strategičtí uživatelé“, „Zvládnání“, „Obrana“, „Naprostá rezignace“, „Rozmrzelá autonomie“, „Role obětí“, „Závislí“, „Záměrná exkluze“, „Pojďme se svou situací něco dělat“, „Primární zvládnání“, „Životní bojovníci“, „Uvolnění“, „Výbušná nostalgie“, „Náhrada“.¹⁵

Jednotlivé způsoby zvládnání obtížné životní situace je možno přiřadit k fázím sociální diskvalifikace podle toho, zda si daný jedinec tuto situaci připouští či nikoliv (popírání); pokud si tuto situaci připustí, zda ji akceptuje, či dochází k jejímu odmítání (neakceptaci). V praxi je však velmi pravděpodobné, že dochází k prolínání jednotlivých způsobů zvládnání v různých situacích. Stejně jako není možné vysledovat lineární posun mezi jednotlivými fázemi sociální diskvalifikace, není možné jednoznačně určit jednotlivé způsoby zvládnání v jejich „čisté“ podobě. Jednotlivé osoby mohou navíc disponovat více způsoby zvládnání životní situace a různě je kombinovat.

METODOLOGIE VÝZKUMU

Výzkumný problém. Jednou z ohrožených skupin chudobou jsou rodiny s nezletilými dětmi, především pak osamělí rodiče a rodiny se třemi a více dětmi. (Šustová, 2013) Život v chudobě přináší dětem, ale i jejich rodičům řadu rizik, která jsou popsána v teoretické části. Sociální práce v řešení chudoby a ohrožení chudobou selhává. Právě výzkum způsobů zvládnání chudoby a ohrožení chudobou považujeme za významný pro nalezení efektivních způsobů pomoci těmto rodinám. Předpokládáme, že poznání způsobů, kterými rodiny svoji situaci chudoby a ohrožení chudobou zvládají, je významné pro inovaci a (re)konstrukci metod sociální práce.

¹⁵ O obsahu jednotlivých strategií se lze více dočíst in BAUM, D., GOJOVÁ, A. 2014. *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ev. LINDOVSKÁ, E. 2013. Způsoby zvládnání obtížných situací v kontextu bezdomovectví. *Sociální práce / Sociálna práca* 13, 4: 110-124.

Výzkumný cíl a výzkumná otázka. Cílem výzkumu je na základě analýzy životní situace domácností rodin s nezletilými dětmi v různých fázích sociální diskvalifikace a způsobů, kterými tyto situace zvládají, získat informace a podklady pro inovace sociální práce s rodinami s nezletilými dětmi, které v chudobě žijí nebo jsou jí ohroženy. S cílem výzkumu koresponduje i výzkumná otázka, která zní: „Jaké jsou způsoby zvládání chudoby nebo ohrožení chudobou v jednotlivých fázích sociální diskvalifikace, ve kterých se domácnosti rodin s nezletilými dětmi nachází a jakou roli v těchto způsobech hraje sociální práce?“

Výzkumná strategie. K nalezení odpovědí byla využita kvantitativní výzkumná strategie, technika strukturovaného rozhovoru. Hlavní hypotéza a dílčí hypotézy byly formulovány na základě výše popsaných teoretických východisek.

Hlavní hypotéza: Mezi způsoby zvládání chudoby a fázemi sociální diskvalifikace domácností rodin s nezletilými dětmi existuje závislost.

Dílčí hypotézy:

DH1: U domácností rodin s nezletilými dětmi neexistuje závislost mezi fází sociální diskvalifikace a jejím zvládáním založeným na distinkci.

DH2: U domácností rodin s nezletilými dětmi existuje závislost mezi životem v chudobě a jeho zvládáním založeným na adaptaci.

DH3: U domácností rodin s nezletilými dětmi existuje závislost mezi životem v chudobě a jeho zvládáním defenzivními způsoby.

Výzkumný soubor. Dle Punche (2008) by výběrový soubor měl být definován tak, aby korespondoval s cíli výzkumu. V rámci výzkumu byla využita kombinace záměrně účelového výběru a techniky sněhové koule.

Základním požadavkem na výběrový soubor bylo, aby se jednalo o domácnosti rodin s minimálně jedním dítětem do 15 let. Dalším požadavkem bylo, aby se jednalo o domácnost, kterou můžeme zařadit do kategorie „chudá“ nebo „ohrožená chudobou“. Popsanými metodami se podařilo kontaktovat 262 rodin, které byly rozděleny, dle stanovených kritérií, do fází sociální diskvalifikace, a to na tzv. závislé (chudé) a na fragilní (ohrožené chudobou).

Technika sběru dat, operacionalizace. K nalezení odpovědí autoři využili kvantitativní výzkumnou strategii s technikou strukturovaného rozhovoru.

Při konstrukci dotazníku, jež sloužil jako podklad pro strukturovaný rozhovor, autoři vycházeli z teoretických východisek. Opírali se zejména o identifikované způsoby zvládání obtížných situací, (respektive chudoby a ohrožení chudobou), které byly na základě obsahové podobnosti seskupeny do 11 základních kategorií. Následně byly vytvořeny trsy „baterií“ způsobů zvládání, které spolu vzájemně korespondují. Tímto vznikly 3 zastřešující kategorie, a to distinkce, adaptace a defenzivní způsob zvládání. Stejně jako charakteristiky způsobů zvládání byly rozpracovány do dílčích ukazatelů, které mapovaly situaci členů rodin na trhu práce, finanční situaci rodiny, subjektivní hodnocení životní situace rodiny (v této kategorii se autoři zaměřili na prožívání, hodnoty a postoje a specificky na postoje k řešení potíží), sociální život rodiny a vnímání sociální práce.

Pro účely tohoto výzkumu bylo nezbytné rozčlenit výzkumný vzorek do dvou skupin, a to fragilních a závislých. Jako indikátor označující hranici chudoby bylo zvoleno životní minimum. Za rodiny chudé (závislé) byly označeny ty rodiny, u nichž součet příjmů jednotlivých členů nedosahoval výše životního minima pro danou domácnost

nebo byl na jeho hranici. Za rodiny ohrožené chudobou pak rodiny, jejichž příjmy byly nad úroveň životního minima a současně splňovaly alespoň jedno ze stanovených kritérií – nejistota současného zaměstnání člena domácnosti, nezaměstnanost alespoň jednoho člena domácnosti evidovaná na Úřadu práce, celkové úspory domácnosti nedosahují 50 tis. Kč, člen domácnosti hodnotí situaci se splácením jakéhokoliv dluhu, hypotéky či úvěru za problematické. Tyto dimenze životních situací zkoumaných rodin byly zjišťovány v průběhu samotného rozhovoru.

Sběr dat. Sběr dat byl realizován v období listopad 2012 až leden 2013. Průběh a délka strukturovaného rozhovoru velmi záležela na respondentovi a prostředí, ve kterém se rozhovor odehrával. Průměrný rozhovor trval cca 45 minut, ale některé rozhovory byly podstatně delší. Jejich časová náročnost se zvyšovala v souvislosti s komunikačními dovednostmi respondentů či jejich ochotou odpovídat. Tazatelé byli instruováni, aby se snažili zajistit dostatečně soukromý a klidný prostor pro jejich vedení. Především se jednalo o minimalizaci přítomnosti sociálních pracovníků organizace či dalších klientů. Rozhovory probíhaly v různých prostředích, nejčastěji v domácnostech rodin nebo na pracovištích sociálních služeb. Respondentům byla nabízena možnost realizovat rozhovor na „neutrální“ půdě Fakulty sociálních studií OU.

Metoda analýzy dat. Výzkum byl zpracován prostřednictvím statistického software **IBM SPSS verze 21** za pomoci jednorozměrných, dvourozměrných a vícerozměrných metod. Procesu analýzy dat předcházela etapa vytváření podkladové matice pro otázky strukturovaného rozhovoru a samotné plnění matice daty z výzkumu.

Primárně byla provedena **jednorozměrná analýza** pro celý soubor 262 rodin, sloužící jako základní popis výběrového souboru.

Pro identifikaci jednotlivých rodin, využívajících konkrétní způsob zvládání chudoby a patřících do konkrétní fáze sociální diskvalifikace, byly využity selektivní metody. K tomuto účelu bylo využito především **metody výběru případů** (Select Cases), která je určena pro situaci, kdy z celkové datové matice potřebujeme vybrat pouze určitý podsoubor dat, který odpovídá zadaným klíčovým indikátorům.

Z celkového souboru 262 rodin se 136 rodin do žádného způsobu zvládání vůbec nezařadilo (fáze sociální diskvalifikace u nich zařaditelná byla), a proto bylo nutné u této skupiny respondentů následně přistoupit také k dalšímu, podrobnému zkoumání s pomocí metod vícerozměrné analýzy.

Po rozčlenění souboru do jednotlivých způsobů zvládání a fází bylo potřeba doplnit původní datovou matici o dvě nové proměnné – a to zařazení zkoumaných rodin do konkrétního způsobu zvládání a fáze sociální diskvalifikace. Po tomto kroku mohla být nová datová matice podrobená testování vztahů mezi způsoby zvládání chudoby a fázemi diskvalifikace, a to za pomoci **dvourozměrné analýzy kategorizovaných dat**. Tato analýza byla následně využita také při hledání závislosti mezi jednotlivými otázkami rozhovoru a zařazením dotazované rodiny do určitého způsobu zvládání a fází sociální diskvalifikace. Klasická kontingenční tabulka tak byla obohacena o třetí proměnnou, pomocí níž k rozkládání variant zkoumaných znaků docházelo.

Vícerozměrná analýza byla ve výběrovém souboru uplatněna především pro identifikaci typologických vlastností rodin, které nebylo možné zařadit do žádného způsobu zvládání a pro kontrolu uplatnitelnosti zvolených způsobů zvládání na výběrový soubor. K tomuto účelu byly použity především metody faktorové a klastrové analýzy.

Interpretace dat. Interpretace dat a reflexe výsledků je úzce propojená se způsoby zvládání chudoby a ohrožení chudobou, jak byly popsány v teoretické části. Na základě selektivních metod byly jednotlivé rodiny roztrženy do skupin dle konkrétních způsobů zvládání chudoby a dle konkrétní fáze sociální diskvalifikace, ve které se nacházejí.

Do fáze fragility bylo zařazeno 199 respondentů, tj. 76% výzkumného vzorku. Z toho 44% bylo zařazeno do jednoho ze způsobů zvládání. Do fáze závislosti bylo zařazeno 59 respondentů, tj. 23% výzkumného vzorku. Z toho 92% bylo zařazeno do jednoho ze způsobů zvládání. Z výzkumného souboru nebylo možno zařadit do předem definovaných způsobů zvládání 136 rodin, tj. 52% z výzkumného souboru.

a) rodiny ve fázi fragility

Počet členů domácností nacházejících se ve fázi fragility variuje od 1+1 po 2+7, kdy je rodina nejčastěji složena ze dvou dospělých členů a dvou dětí. (v 27%). Výjimečně je členem domácnosti další dospělý člen (rodič respondentky, sourozenec, dospělá dítě). Dospělí členové domácnosti nejčastěji dosahují středoškolského vzdělání bez maturity. Obvykle bydlí v nájemních bytech o velikosti 2-3+1 se smlouvou na dobu určitou (12 měsíců), případně v pobytových zařízeních sociálních služeb, či v bytech zprostředkovaných určitou neziskovou organizací a ubytovnách. Ztráty bydlení se neobávají, avšak vyjadřují přání se přestěhovat z důvodu nevyhovujícího typu bydlení.

Měsíční příjem činí nejčastěji více než 20 000 Kč, je tvořen jak sociálními dávkami, tak mzdou, přičemž celkové měsíční příjmy podle většiny respondentů na chod domácnosti nevystačí. Přibližně 75% respondentů neuvádí nutnost něco zastavit či prodat. Až 81% respondentů uvádí, že má půjčky, jejichž splácení někdy činí problém. Dle výpovědi respondentů největší položky vynakládají na bydlení a jídlo, peníze jim, dle jejich vyjádření, nejčastěji chybí na domácnost a dovolenou.

Dospělí členové, pokud jsou zaměstnaní, nejčastěji vykonávají manuální práci, méně pak práci úřednickou, kdy pracují na plný pracovní úvazek. Značná část respondentů uvádí, že jsou nezaměstnaní, případně na mateřské či rodičovské dovolené. Pokud došlo k ukončení pracovního poměru, pak většinou ze strany respondenta toto ukončení nebylo dobrovolné. Získat pracovní místo je podle nich obtížné, a to zřejmě vzhledem k omezené nabídce trhu práce, ale také kvůli jejich nedostatečné kvalifikaci.

Největší problémy tito respondenti pociťují v oblasti financí a bydlení. Pokud touží po změně, pak nejčastěji v oblasti bydlení, zaměstnání a financí, kdy dle jejich vyjádření k této změně mohou přispět sami, případně za pomoci rodiny a oficiálních organizací. Se svou situací jsou v zásadě spokojeni, svůj život nehodnotí ani jako úspěšný ani neúspěšný. Sami sebe neoznačují ani za chudé ani za bohaté. Za chudé považují osoby bez domova, matky samoživitelky a osoby s nízkými příjmy. Dle jejich mínění, má-li být člověk úspěšný, měl by usilovně pracovat, být ctížádostivý a znát ty správné lidi.

Až tři čtvrtiny respondentů udává, že využili služeb sociální práce. Pokud jim sociální práce pomohla, pak nejčastěji v oblasti bydlení, v oblasti financí (dávky). Pokud nepomohla, tak nejčastěji v oblasti bydlení. Až dvě třetiny respondentů považují sociální práci za potřebnou, a to i pro ně. Dle jejich vyjádření sociální práce pomáhá, ochraňuje a podporuje, řídí a přiděluje sociální služby, obhájí zájmy a práva svých klientů.

b) rodiny ve fázi závislosti

Počet členů domácností nacházejících se ve fázi závislosti se pohybuje v rozmezí od 1+1 po 2+9, kdy se rodina nejčastěji skládá z jedné dospělé osoby a jednoho dítěte. Výjimečně je členem domácnosti další dospělý člen (rodič respondentky, sourozenec, dospělá dítě). Dospělí členové domácnosti nejčastěji dosahují základního vzdělání. Rodiny ve fázi závislosti obvykle bydlí (až 93% respondentů) v nájemních bytech o velikosti 1-2+1 se smlouvou na dobu určitou (12 měsíců), případně v pobytových zařízeních sociálních služeb, či v bytech zprostředkovaných určitou neziskovou organizací a ubytovnách. Až polovina respondentů se ztráty bydlení obává. Stejně jako rodiny ve fázi fragility, i tito respondenti vyjadřují přání přestěhovat se z důvodu nevyhovujícího typu bydlení.

Měsíční příjem činí nejčastěji 5 000–8 000 Kč, je téměř výhradně tvořen sociálními dávkami, případně alimenty a tyto příjmy nestačí na pokrytí nákladů na živobytí. Méně než polovina respondentů uvádí nutnost něco prodat či zastavit, a až 86% respondentů uvádí, že má půjčky, jejichž splácení jim činí potíže. Stejně jako u respondentů ve fázi fragility největší položky vynakládají na bydlení a jídlo. Liší se však v tom, na co jim chybí peníze. Rodiny v této fázi uváděly, že peníze jim nejčastěji chybí na domácnost a děti.

Dospělí členové, pokud jsou zaměstnaní, nejčastěji vykonávají manuální práci a pracují na částečný úvazek či dohodu o provedení práce. Většina respondentů však uvádí, že je nezaměstnaná, ženy pak na mateřské či rodičovské dovolené. Pokud došlo k ukončení pracovního poměru, pak většinou ze strany respondenta toto ukončení nebylo dobrovolné. Získat pracovní místo je podle nich obtížné, a to zřejmě vzhledem k omezené nabídce trhu práce, ale také kvůli jejich nedostatečné kvalifikaci nebo diskriminaci jejich osoby a z rodinných důvodů.

Největší problémy pociťují respondenti, spadající do fáze závislosti, v oblasti financí a bydlení. Pokud touží po změně, pak nejčastěji v oblasti bydlení a zaměstnání. Obecně si přejí zlepšení životních podmínek, k této změně mohou dle vlastního vyjádření přispět sami, případně za pomoci rodiny.

Svůj život nehodnotí ani jako úspěšný ani neúspěšný, avšak se svou situací jsou nespokojeni. Sami sebe neoznačují ani za chudé ani za bohaté, za osoby chudé považují osoby bez domova. V blízké budoucnosti se chudoby však většina z nich obává. Dle jejich mínění, má-li být člověk úspěšný, měl by usilovně pracovat a být ctížádostivý. Svou roli hraje i doba, ve které žijeme.

Všichni respondenti, spadající do fáze závislosti, využili služeb sociální práce. Pokud jim sociální práce pomohla, pak nejčastěji v oblasti bydlení, v oblasti financí (dávky). Pokud nepomohla, tak nejčastěji v oblasti bydlení. Až tři čtvrtiny respondentů považují sociální práci za potřebnou, a to i pro ně. Dle jejich vyjádření sociální práce pomáhá, ochraňuje a podporuje, řídí a přiděluje sociální služby; obhájí zájmy a práva svých klientů; pomáhá jim v komunikaci s institucemi.

c) rodiny dle způsobu zvládání

Mezi nejčastěji využívanými způsoby zvládání, ať již ve fázi fragility či závislosti, patří instrumentalizace situace (adaptace) a diskreditace druhých (distinkce). Rodiny ve fázi fragility pak využívají také pasivní adaptaci (adaptace) a záměrnou exkluzi (defenze). Rodiny ve fázi závislosti pak způsob označený jako zasloužilí chudí (distinkce).

Pro reprezentanty baterie „Instrumentalizace situace“ je typický názor, že o potřebné by se měl postarat především stát a oficiální organizace. Někteří respondenti se od významu sociální práce osobně distancovali. Respondenti využívající způsob zvládnání „Diskreditace druhých“ ze všeho nejvíce touží po lepších životních podmínkách, nicméně si nemyslí, že změna je pravděpodobná. O případném propadu do chudoby nechtějí mluvit. O sociální práci nemají jasnou představu. Ti, kteří mají o sociální práci svou představu, jsou k ní poměrně kritičtí. Je pro ty „neschopné“. Patrná je jejich snaha distancovat se od sociální práce. Reprezentanti baterie způsobu zvládnání „Pasivní adaptace“ deklarují se svou situací nespokojenost a i přesto, že vyjadřují touhu po změně, si nemyslí, že k ní může v dohledné době dojít. Respondenti spadající do baterie „Záměrná exkluze“ deklarují statut spíše chudých, nicméně jsou se svou situací spokojeni a přesvědčeni o tom, že mají život ve svých rukou, přesto si přejí změnu. Od sociální práce očekávají vysoce individuální přístup a práci s těmi, kteří pomoc skutečně potřebují. Respondenti spadající do baterie „Zasloužilí chudí“ vyjadřují nesouhlas s nelegální prací, deklarují sebevzdělávání jako jeden ze svých koníčků. Dle nich, chudí jsou ti, kdo pracují v dělnických profesích, tedy ti, co mají nízké příjmy a také samoživitelky. O tyto lidi by se měl postarat především stát, obec a oficiální organizace.

d) rodiny mimo způsoby zvládnání

Ve výzkumu byly dále identifikovány rodiny, které nebylo možné zařadit ani do jedné z předem definovaných kategorií. U rodin, které nebylo možné zařadit do žádné předem definované kategorie způsobů zvládnání, se autoři zaměřili na určení typologicky přirozených skupin dle jejich vzájemné podobnosti. Typologie zvládnání chudoby či ohrožení chudobou tak byla rozšířena o pět nových kategorií, a to: „Zadlužení vlastníci bydlení“, „Vděční klienti sociální práce nespokojení v oblasti bydlení“, ti, jež mají „Nerealistické představy o své situaci“, ti, jež jsou „Autonomní, orientovaní na sociální kontakty se špatnou prací“ a „Nezaměstnaní s obavami o bydlení“.

Většina rodin, které nespádají do vymezených způsobů zvládnání, uvádí, že jejich příjmy se většinou skládají z mezd, ale u více než poloviny výdajů ve svých odpovědích uvádí významný podíl příjmů z dávek. Největší výdaje mají rodiny s náklady na bydlení a na jídlo. Peníze domácnostem chybí na jinou formu bydlení, vybavení domácnosti, dovolenou a oblečení. Nejvíce rodinám chybí peníze na výdaje spojené s bydlením.

Tyto rodiny nejčastěji bydlí v nájemním bydlení, se smlouvou na dobu určitou, případně v bydlení, jež mají v osobním, či družstevním vlastnictví. Méně pak na ubytovnách. I tyto rodiny vyjadřují přání se přestěhovat.

V případě problémů se rodiny nejčastěji obrací na rodinu, přátele a známé, méně pak na formální organizace.

Až tři čtvrtiny respondentů sami sebe označují jako „ani chudé, ani bohaté“, jedna čtvrtina pak sama sebe považuje za spíše chudé. Téměř polovina respondentů se chudoby obává, tato obava je spojena zejména se strachem ze ztráty či snížení dávek, zvyšování cen a ztráty bydlení.

Až tři čtvrtiny respondentů využili služeb sociální práce, kdy tuto spolupráci hodnotili jako přínosnou. Podle vyjádření respondentů je sociální práce přínosná, a to i pro samotné respondenty.

Respondenti spadající do baterie „Zadlužení vlastníci bydlení“ nevyjadřují přání se přestěhovat, s bydlením jsou spokojeni. Přestože nemají osobní zkušenost se sociální

prací, vnímají ji negativně. Požadavky sociální práce se jim zdají jako nepochopitelné. Naopak, respondenti spadající do baterie „Vděční klienti sociální práce nespokojení v oblasti bydlení“ vnímají sociální práci pozitivně, většinou mají se sociální prací osobní zkušenost, a to i opakovanou. V oblasti bydlení jsou spíše nespokojeni, nemají vlastní bydlení a vyjadřují přání se přestěhovat. Orientují se spíše hodnotově, věnují se tvůrčí činnosti a práci pro druhé.

Respondenti, naplňující baterii těch, „Jež mají nerealistické představy o své situaci“, vyjadřují spokojenost jak se situací na trhu práce, tak se svými příjmy i úsporami. O sociální práci nemají jasnou představu, většinou s ní nemají osobní zkušenost, případně je tato zkušenost jednorázová. Respondenti, které je možno zařadit do baterie „Autonomní, orientovaní na sociální kontakty se špatnou prací“, považují své zaměstnání za nejisté, nejsou spokojeni ani s jistotou zaměstnání, ani s výší svého platu, orientují se spíše na sociální kontakty s lidmi.

Poslední baterii představuje „Nezaměstnaní s obavami o bydlení“. Tito respondenti vyjadřují obavy ze ztráty zaměstnání, zpravidla jsou oba rodiče evidováni na úřadu práce, u muže se objevuje opakovaná nezaměstnanost.

Závěr. Způsoby zvládnání života v chudobě nebo v ohrožení chudobou českých rodin s nezletilými dětmi v zásadě korespondují s teoretickým obrazem.

Zdá se tedy, že statut ohrožených chudobou je právě to, co je odděluje od těch „opravdu chudých a potřebných“ a pomáhá věřit ve svou vlastní samostatnost. Ve srovnání objektivních podmínek respondentů obou fází sociální diskvalifikace je zřejmé, že stačí jedna změna ve sledovaných oblastech (ztráta zaměstnání, ztráta bydlení, ztráta sociálních dávek) a ze statutu ohrožení chudobou se lze rázem přesunout mezi chudé.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že lidé ohrožení chudobou se často cítí jako ti, kteří pomoc nepotřebují a naopak vyjadřují přímo či nepřímo názor, že „ti druzí“ (tedy lidé chudí) jsou ti, kteří nejsou schopni si pomoci sami. Z tohoto důvodu je dle respondentů potřebná práce oficiálních organizací a intervence státu, vč. organizací sociální práce. Otázkou je, zda se podle tohoto postoje dá usuzovat na image sociální práce jako něčeho, co je výhradně pro „ty nejchudší, nejpotebnejší“, tedy na roli především záchranyné a řešitelky nejakutnějších problémů. A tedy jako na něco, na co se neobrací lidé, kterým by mohla pomoci svou preventivní funkcí.

Co se týče role sociální práce, resp. jejího obrazu, tak jak vyplýval z výsledků výzkumu – sociální práce je vnímána obecně jako podpora lidem, kteří se ocitli v obtížné životní situaci.

Pokud byla v minulosti pro respondenty výzkumu přínosem, pak v pomoci s bydlením. Nicméně bydlení respondenti obvykle označovali také jako svoji současnou nejproblematičtější oblast. Pokud problém bydlení rodiny vyřešily, „založily“ si na další možné problémy v budoucnu. Nabízí se tedy otázka, jak lze popsat úspěšnou intervenci sociální práce v oblasti bydlení. Zdá se, že zajistit náhradní ubytování nestačí.

Citovaná literatura

BÄCKMAN, O., FERRARINI, T. 2010. Combating Child Poverty? A Multilevel Assessment of Family Policy Institutions and Child Poverty in 21 Old and New Welfare States. *Journal of Social Policy* 39, 2: 275–296.

BUDOWSKI, M., TILLMANN, R., KEIM, W., AMACKER, M. 2010. Conceptualizing „precarious prosperity“: Empirical and theoretical elements for debate. *International Journal of Comparative Sociology* 51, 4: 268–288.

- DUVOUX, N. 2009. *L'autonomie des assistés*. Paris: PUF.
- CHEN, W. H., CORAK, M. 2008. Child Poverty and Chages in Child Poverty. *Demography* 45, 3: 537–553.
- KELLER, J. 2011. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Praha: Slon.
- KELLER, J. 2013. *Posvícení bezdomovců*. Praha: Slon.
- KELLER, J. 2014. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- LEISERING, L., LEIBFRIED, S. 1999. *Time and Poverty in Western Welfare States*. Cambridge University Press.
- MAGADI, M. 2010. Risks Factors for Severe Child Poverty in the UK. *Journal of Social Policy* 39, 2: 297–316.
- MAREŠ, P. 2004. *Chudoba v České republice v datech (šetření sociální situace domácností)*. Dílčí studie o možnostech monitorování chudoby v ČR. Praha: VÚPSV.
- PUNCH, K. F. 2008. *Základy kvantitativního výzkumu*. 1.vyd. Praha: Portál.
- RABUŠIC, L. 1998. Jsou čeští senioři chudí? *Sociologický časopis* 34, 3: 303–320.
- SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P., VEČERNÍK, J., ZELENÝ, M. 2002. *Monitorování chudoby v České republice*. Praha: VÚPSV. Dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Sirchu.pdf>.
- SIROVÁTKA, T. 2000. Sociální dávky a jejich příjemci: na „sociální trampolině“, nebo ve slepé uličce? *Sociologický časopis* 36, 2: 181–199.
- ŠUSTOVÁ, Š. 2013. Měření chudoby a příjmová chudoba v České republice. Z *České demografické společnosti*. *Demografie* 55, 2: 158. [online]. [cit. 2013-07-01]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/8E004C7C95/\\$File/180313q2.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/8E004C7C95/$File/180313q2.pdf).
- VAN DER LAND, M., DOFF, W. 2010. Voice, exit and efficacy: dealing with perceived neighbourhood dechne without moving out. *Journal of Housing and the Built Environment* 25, pp. 429–445. Dostupné z: repository.tudelft.nl/assets/uuid:336985bd-86db.../vander_Land.pdf.
- WADSWORTH, M. E. 2012. Working with Low-income Families: Lessons Learned from Basic and Applied Research on Coping with Poverty-related Stress. *Journal of Contemporary Psychotherapy* 42, pp. 17–25.

4 STATISTICKÁ BILANCE PROJEKTOVÝCH POŽADAVKŮ A REALIZOVANÝCH VÝSTUPŮ

Monika HURTIKOVÁ

STATISTICKÁ BILANCE PROJEKTOVÝCH POŽADAVKŮ A REALIZOVANÝCH VÝSTUPŮ	
Klíčová aktivita č. 1: Podpora posílení excelence vědeckovýzkumného týmu FSS OU prostřednictvím zapojení zahraničního experta	
TERMÍN	REALIZOVANÉ ČINNOSTI V 1. KLÍČOVÉ AKTIVITĚ
Badatelská odpoledne (BO) - 18x požadováno	
rok 2011	4x
rok 2012	6x
rok 2013	6x
rok 2014	4x
Odborné konzultace - 36x požadováno	
rok 2011	21x
rok 2012	14x
rok 2013	3x
rok 2014	0x
Závěrečná výzkumná zpráva - 1x požadováno	
2014	PETRUČIJOVÁ, J. (ed.). 2014. <i>Závěrečná výzkumná zpráva</i> . Ostrava: OÚ. 62 s. ISBN 978-80-7464-489-4.
Metodologická publikace - 1x požadováno	
2014	BAUM, D., GOJOVÁ, A. (eds.). 2014. <i>Výzkumné metody v sociální práci</i> . Ostrava: OÚ. 356 s. ISBN 978-80-7464-390-3.
Odborné stati v recenzovaných časopisech - 3x požadováno	
2012	KELLER, J. 2012. Sociologie jako konstrukt středních vrstev. <i>Sociológia – Slovak Sociological Review</i> 44, 4: 407–431. ISSN 1336-8613.
2014	ŠPILAČKOVÁ, M., NEDOMOVÁ, E. 2014. Chudoba, definování a možnosti jejího měření. <i>Fórum sociální politiky</i> , 1: 2–8. VÚPSV v.v.i., Evidenční údaje: MK ČR E 17566, ISSN 1802-5854.
2014	LINDOVSKÁ, E. 2014. Způsoby zvládání obtížných situací v kontextu bezdomovectví. <i>Sociální práce / Sociálna práca</i> 13, 4: 110–124. ISSN 1213-6204.
Články v institucionálních a konferenčních sbornících - 3x požadováno	
2014	LOUČKOVÁ, I. 2014. Jak se učí výzkum výzkumem. (Aneb proč integrovaný výzkumný přístup nemůže být výzkumným přístupem smíšeným). S. 30–45 in Kolektiv autorů. <i>Institucionální sborník Fakulty sociálních studií</i> . Ostrava: OÚ. 73 s. ISBN 978-80-7464-539-6.

	KELLER, J. 2014. Sociální stát ve věku přístupu. S. 16–29 in Kolektiv autorů. <i>Institucionální sborník Fakulty sociálních studií</i> . Ostrava: OU. 73 s. ISBN 978-80-7464-539-6.
	BAUM, D.H. 2014. Social Exclusion and Spatial Segregation as a Problem of Social Policy and as a Topic for Social Professions. S. 5–15 in Kolektiv autorů. <i>Institucionální sborník Fakulty sociálních studií</i> . Ostrava: OU. 73 s. ISBN 978-80-7464-539-6.
	TICHÁ, I., NEDOMOVÁ, E. 2014. Sociální práce očima klientů. S. 46–59 in Kolektiv autorů. <i>Institucionální sborník Fakulty sociálních studií</i> . Ostrava: OU. 73 s. ISBN 978-80-7464-539-6.
	TICHÁ, I. 2014. Governance sociální koheze: případová studie Ostrava. S. 60–70 in Kolektiv autorů. <i>Institucionální sborník Fakulty sociálních studií</i> . Ostrava: OU. 73 s. ISBN 978-80-7464-539-6.
	BAUM, D. 2014. Dorf und Stadt als idealtypische Konturen und Lebensräume in Ost und West. In NELL, W., WEILAND, M. (eds.). <i>Imaginäre Dörfer. Zur Wiederkehr des Dörflichen in Literatur, Film und Lebenswelt</i> . Reihe Kurturwissenschaftliche Studien. Martin Luther-Universität. Bielefeld: Transcript Verlag, S.XX-XX, ISBN XXX. v tisku.
Pracovní kulaté stoly - 4x požadováno	
2011	1. kulatý stůl
2013	2. kulatý stůl
	3. kulatý stůl
2014	4. kulatý stůl
Klíčová aktivita č. 2: Rozšíření vědeckovýzkumného týmu FSS OU o mladé vědecké pracovníky, studenty doktorandského studia a posílení vědeckovýzkumné základny	
TERMÍN	REALIZOVANÉ ČINNOSTI V 2. KLÍČOVÉ AKTIVITĚ
Zapojení pěti mladých vědeckých pracovníků	
rok 2011	Špiláčková, Vondroušová, Vrbková, Gojová, V., Lindovská, Nedomová, Nytra
rok 2012	Špiláčková, Vondroušová, Tichá, Gojová, V., Lindovská, Nedomová, Nytra
2013	Špiláčková (do 31. 3. 2013), Vondroušová, Tichá, Gojová, V., Lindovská, Nedomová, Nytra
2014	Vondroušová, Tichá, Gojová, V., Lindovská, Nedomová
Badatelská odpoledne - 18x požadováno	
	viz. 1. klíčová aktivita
Semináře pro Mgr. studenty 15x požadováno	
2011	6x
2012	5x
2013	4x
2014	0x

Doktorandská kolokvia (DK) – aktivita nad rámec požadovaného	
rok 2012	2x DK
rok 2013	4x DK
rok 2014	3x DK
Klíčová aktivita č. 3: Zvyšování gramotnosti ve znalosti GIS technologií aplikovaných v sociálních vědách	
TERMÍN	REALIZOVANÉ ČINNOSTI VE 3. KLÍČOVÉ AKTIVITĚ
Výškolení doktorandů – 15vyškolených osob	
rok 2012	Lindovská, Nedomová, Nytra, Kopciuchová (Buršová), Gojová V., Mikulec, Brezina, Partiková (Wojtas), Dihlová, Hegerová, Vontorová, Hlaváčová, Petřů, Hrubá, Kozáková
Metodika (manuál výzkumných postupů pro vyhodnocování jednotlivých typů demosiálních a ekonomických dat)	
1x požadováno	
2012	KRTIČKA, L., ADAMEC, M., BEDNÁŘ, P. 2012. <i>Manuál pracovních postupů v GIS pro oblast sociálního výzkumu a sociální práci</i> . Ostrava: OU. 147 s. ISBN 978-80-74-64-155-8.
Klíčová aktivita č. 4: Metodologický blok Mezinárodní konference Jarní škola sociální práce	
TERMÍN	REALIZOVANÉ ČINNOSTI VE 4. KLÍČOVÉ AKTIVITĚ
Rozšíření programu Mezinárodní konference Jarní škola SP o odbornou metodologickou část (3x 1den/ročně)	
rok 2012	1x
rok 2013	1x
rok 2014	1x
Recenzovaný sborník - 3x požadováno	
2012	PETRUCIJOVÁ, J. (ed.). 2012. <i>Spring school of social work 2012</i> . Sborník příspěvků z rozšířeného metodologického bloku Jarní školy sociální práce, který se konal dne 28. dubna 2012. Ostrava: OU. 78 s. ISBN 978-80-7464-154-1.
2013	PETRUCIJOVÁ, J. (ed.). 2013. <i>Jarní škola sociální práce 2012–2013</i> . Sborník příspěvků z rozšířených metodologických bloků Jarní školy sociální práce, které se konaly ve dnech 28. dubna 2012 a 19. dubna 2013. Ostrava: OU. 190 s. ISBN 978-80-7464-389-7.
2014	PETRUCIJOVÁ, J. (ed.). 2014. <i>Jarní škola sociální práce 2014</i> . Sborník příspěvků z rozšířených metodologických bloků Jarní školy sociální práce, která se konala ve dnech 9. – 11. 4. 2014. Ostrava: OU. 80s. ISBN 978-80-7464-536-5.
Vzdělávání 15 studentů DSP	
rok 2012	Lindovská, Nedomová, Nytra, Kopciuchová, Gojová V., Mikulec, Brezina, Partiková
rok 2013	Dihlová, Hegerová, Vontorová, Hlaváčová, Hrubá, Kozáková
rok 2014	Waloszek, Pulkertová, Ulčáková, Glumbíková, Holubová

ZÁVĚREČNÁ VÝZKUMNÁ ZPRÁVA.

Tento text, *Závěrečná výzkumná zpráva*, vznikl v rámci projektu **Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií CZ.1.07/2.3.00/20.0080.**

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

PETRUCIJOVÁ, J. (ed.). *Závěrečná výzkumná zpráva* projektu *Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií* č. CZ.1.07/2.3.00/20.0080.

Místo a rok vydání: Ostrava 2014

Tisk: Lukáš Pracný

Jazyková korektura: PhDr. Blanka Svobodníková

Náklad: 150 ks

Vydavatel: Ostravská univerzita v Ostravě

Vydání: první

Počet stran: 62

© Jelena Petrucijová, 2014

© Ostravská univerzita v Ostravě, 2014

ISBN 978-80-7464-489-4